

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Podoba hierarchie v populaci odsouzených v Otevřených
věznicích**

Aneta Leščinská

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

**Podoba hierarchie v populaci odsouzených v Otevřených
věznicích**

Aneta Leščinská

Vedoucí práce:

Mgr. Lukáš Dirga, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2022

Aneta Leščinská

Poděkování

V první řadě bych ráda poděkovala Mgr. Lukášovi Dirgovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytoval v průběhu psaní. Velké díky také patří všem respondentům za jejich ochotu mi poskytnout co nejvíce informací a PhDr. Mgr. Haně Prokopové za to, že mi umožnila provést v Otevřené věznici výzkum. Velmi bych chtěla poděkovat mému příteli a mé rodině za obrovskou podporu během celého mého studia.

Obsah

ÚVOD.....	1
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	3
1.1 Vězení jako totální instituce	3
1.2 Hierarchie v populaci odsouzených.....	6
1.2.1 Mužské věznice.....	6
1.2.2 Ženské věznice	12
1.3 Otevřené věznice	15
2 METODOLOGIE.....	20
3 PRAKTICKÁ ČÁST.....	23
3.1 Vliv formátu Otevřené věznice na proces hierarchizace	23
3.2 Podoba hierarchie v populaci odsouzených v Otevřené věznici	34
ZÁVĚR.....	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	42
RESUMÉ.....	46
PŘÍLOHY	47

ÚVOD

Výzkumů, zaměřujících se na vězeňskou subkulturu a život odsouzených, bylo uskutečněno již mnoho. Mezi nejznámější studie patří kniha od Greshama Sykese *The Society of Captives* (1958) a Donalda Clemmera *The Prison Community* (1940). Vězení je velice specifické prostředí, ve kterém jsou odsouzení izolováni od vnějšího světa a utváří si zde neformální systém norem, hodnot, praktik a vzorců chování (Jones, Schmid 2000). Vznik hierarchie v populaci odsouzených ve věznicích pro muže je výsledkem každodenních vzorců jednání, během kterých jedinci zdůrazňují své mužské aspekty. Sociální struktura je tak formována neustálou demonstrací mužnosti, kdy vysoké postavení zastává muž maskulinní a za slabého jedince je považován muž vykazující aspekty, které jsou odsouzenými vnímány jako ženské (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Po druhé světové válce se však začal rozvíjet nový typ vězeňských zařízení, který je označován jako Otevřená věznice. Otevřené věznice se svým prostorovým uspořádáním a přístupem k odsouzeným výrazně odlišují od uzavřených věznic (Prokopová 2021).

Formát Otevřených věznic využívá mnoho evropských zemí, jako je například Dánsko, Finsko, Norsko a Velká Británie (Prokopová 2021). V České republice je však pouze jedna Otevřená věznice, která začala fungovat v roce 2017. Z tohoto důvodu mi přišlo vhodné provést můj výzkum se zaměřením právě na vězeňskou subkulturu v Otevřených věznicích, neboť to není dosud dostatečně prozkoumané prostředí. Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jaký má formát Otevřených věznic vliv na proces hierarchizace, a popsat podobu hierarchie v populaci odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody v Otevřené věznici. Zjištění týkající se Otevřené věznice budu následně komparovat s podobou hierarchie v populaci odsouzených v uzavřených věznicích.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, na teoretickou a praktickou. V teoretické části vycházím z již uskutečněných výzkumů a odborné literatury. V první kapitole využívám koncept Ervinga Goffmana (1961) a představuji vězení jako totální instituci. Druhá kapitola je zaměřena na popis hierarchie v populaci odsouzených v uzavřených věznicích. Tato kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly, přičemž se nejdříve věnuji mužským věznicím. Hlavním zdrojem mi v této podkapitole byl výzkum *The Structure*

of the Inmate Population in Czech Prisons (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015) uskutečněný v českých věznicích pro muže. I přesto, že můj vlastní výzkum byl proveden v mužské věznici, jedna podkapitola je věnována i podobě hierarchie v ženských věznicích, kde jsem převážně vycházela z knihy od Kateřiny Nedbálkové *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici* (2006). V poslední kapitole charakterizují Otevřené věznice a jejich cíle.

Následně představím zvolenou metodologii výzkumu a odůvodním výběr kvalitativní metody. V této části také popisují celkový průběh výzkumu od kontaktování věznice přes přípravu a realizaci rozhovorů až po analýzu dat. Zároveň zde i reflektují slabé stránky výzkumu.

V praktické části interpretuji výsledky svého vlastního výzkumu, který byl prováděn v Otevřené věznici na základě polostrukturovaných rozhovorů s odsouzenými a zaměstnanci věznice. Tato část je rozdělena na dvě kapitoly, ve kterých zodpovídám své výzkumné otázky. V první kapitole se zaměřuji na to, jak formát Otevřené věznice ovlivňuje proces hierarchizace. Ve druhé kapitole ukazují, jakou podobu má sociální struktura v populaci odsouzených v Otevřené věznici. Před svým pobytem v Otevřené věznici všichni odsouzení vykonávali svůj trest v uzavřených věznicích. Sociální strukturu utvářenou v Otevřené věznici jsem tak byla schopna porovnávat s hierarchií v uzavřených věznicích za pomoci odborných textů i výpovědí respondentů.

1 TEORETICKÁ ČÁST

Vězeňské prostředí přitahuje zájem sociálních věd již dlouhodobě¹, kdy počátky vězeňských výzkumů byly zaměřeny na poznání tohoto světa, objevování vyskytujících se problémů a jejich následné řešení. Postupem času se začala zvyšovat produkce studií zaměřujících se na vězeňský svět a s tím se objevily i různé perspektivy, kterými může být na toto specifické prostředí nahlíženo (Dirga 2021). Pravděpodobně jedním z nejslavnějších teoretických konceptů je koncept totální instituce, který rozpracoval Erving Goffman ve své knize *Asylum* (1961).

1.1 Vězení jako totální instituce

Na vězeňské prostředí můžeme nahlížet jako na totální instituci, která je charakteristická omezením běžného společenského života a izolací jedince od světa vně instituce. Tohoto je dosaženo fyzickými bariérami věznice, které tvoří vězeňské zdi, ploty, cely, mříže a ostnaté dráty. Všechny aspekty vězňova života jsou uspořádány na jednom místě a jsou kontrolovány příslušnou autoritou. Veškeré aktivity odehrávající se v totální instituci jsou dopředu naplánovány a jsou vykonávány za přítomnosti velké skupiny ostatních chovanců². Se všemi vězni je zacházeno stejným způsobem a je po nich vyžadováno, aby prováděli stejné aktivity. Aktivity a jejich pořadí je určováno představiteli instituce na základě formálních pravidel. Při vstupu do totální instituce prochází odsouzený procesem „umrtvováním vlastního já“ („*mortification of the self*“). Během procesu umrtvování je odsouzený ponižován, „programován“ a „ořezáván“ s cílem nahradit jeho civilní identitu identitou vězeňskou, aby se tak mohl stát snadno ovladatelným objektem v administrativním aparátu (Goffman 1961).

Struktura totální instituce je tvořena dvěma skupinami lidí. První skupinou jsou vězni, kteří žijí v instituci a mají omezený kontakt s okolním světem. Druhou, menší skupinu, tvoří zaměstnanci věznice, kteří v instituci pobývají pouze přes svou pracovní

¹ Jako příklad mohu uvést knihu z roku 1777 od Johna Howarda s názvem *The State of the Prisons in England and Wales: with Preliminary Observations, and an Account of Some Foreign Prisons*.

² Chovanec je Goffmanův pojem označující člověka přebývajícího v totální instituci. Tento pojem by se tak dal převést na současné označení vězeňská osoba. V současném českém vězeňství je však pojmem chovanec označován jedinec umístěný v zabezpečovací detenci (§2 zákona č. 129/2008 Sb.).

dobu a instituci mohou opustit, což znamená, že jsou stále začleněni do vnějšího světa. Totální instituce je tedy podle Goffmana sociálním hybridem, z části obytnou komunitou tvořenou odsouzenými a z části formální organizací tvořenou jejími zástupci, kdy postavení mezi těmito skupinami je hierarchicky nerovné. Skupiny mají tendenci na sebe nahlížet hostilním způsobem³. Zaměstnanci se cítí nadřazeni a vězně vnímají jako zahořklé a nedůvěryhodné, zatímco vězni nahlíží na zaměstnance jako na povýšené, panovačné a zlé. Sociální vzdálenost je často formálně předepsaná, což napomáhá k udržování nepřátelských vztahů mezi těmito skupinami aktérů a vyvíjí se zde dva různé kulturní a sociální světy (Goffman 1961).

K vysvětlení charakteru vězeňské subkultury lze využít model deprivace, který vypracoval Sykes ve své knize *The Society of Captives* (1958) a model importační (Irwin, Creese 1962). Subkulturou rozumíme skupinu lidí, která sdílí společný soubor hodnot, postojů, norem a praktik v rámci dominantní kultury. Ve vězeňském prostředí je vytváření subkultury převážně zapříčiněno vymezeným prostorem, který jsou vězni nuceni spolu sdílet (Nedbálková 2006). V deprivacím modelu je vznik subkultury a neformálních systémů mezi vězni vysvětlován ve vztahu k deprivacím a bolestem („*pains of imprisonment*“), které vězeň zažívá uvězněním. Mezi základní deprivace Sykes řadí ztrátu svobody, autonomie a bezpečí, nemožnost navazovat heterosexuální vztahy a upírání zboží a služeb. S deprivacemi a bolestmi způsobenými uvězněním se vězni vypořádávají za pomoci nově vzniklých vzorců chování, které mezi sebou navzájem vytvářejí. Tyto vzorce chování obsahují na jedné straně pocit sounáležitosti a loajality se svými spoluvězni, kdy společně chovanci stojí v opozici vůči zaměstnancům věznice. Na straně druhé vězeň vstupuje do války všech proti všem, ve které každý jedinec usiluje pouze o uspokojení svých vlastních potřeb (Sykes 1958). Na rozdíl od deprivacím modelu klade importační model důraz na vnější faktory ovlivňující vznik vězeňských subkultur. Tím je myšleno, že vězni přicházejí do instituce s již vytvořenými

³ Tyto vztahy mezi odsouzenými a zaměstnanci přetrvávají dodnes (Dirga, Hasmanová Marhánková 2014; Dirga 2020).

normami a hodnotami ze života před uvězněním. Tyto kulturní aspekty se následně promítají do vězeňské subkultury (Irwin, Creese 1962).

V totálních institucích tak vzniká systém, který je tvořen sekundárními úpravami. Sekundární úpravy či sekundární adaptace představují vzorce chování, techniky a praktiky, které nejsou přímo mířeny proti personálu věznice, ale napomáhají vězni získat zakázaná uspokojení či získat povolená uspokojení zakázanými prostředky⁴. Pokud se sekundární úpravy začnou šířit kolektivně všemi členy instituce, může se mluvit o institučním podsvětí. Při vzniku institučního podsvětí se bude mezi odsouzenými utvářet vězeňský kodex, tedy pravidla a prostředky neformální kontroly, které budou zabraňovat ostatním vězňům informovat personál o nelegálních praktikách prováděných v instituci (Goffman 1961). Hlavní zásadou vězeňského kodexu je zákaz poskytování pomoci a sdělování informací zaměstnancům věznice, a to hlavně informací, které by mohly poškodit jiného vězně. Zároveň kodex mezi vězni vytváří hodnotu loajality, například když se jeden z vězňů pokouší o útěk, ostatní vězni by měli odvádět pozornost dozorců a informace o jeho plánu by neměli sdělovat zaměstnancům věznice. Vězeňský kodex je nepsaný, i přesto ho zná každý vězeň a je přítomen ve všech věznicích. Vězeňský kodex dává vězňům pocit soudržnosti a bezpečnosti, díky čemuž mohou jako menšinová skupina existovat. Kodex se vězni učí během prizonizace, což je proces, při kterém odsouzení přebírají zvyky, praktiky, normy a hodnoty vězeňské subkultury (Clemmer 1940).

Vězeňské prostředí mužských věznic je maskulinním místem, ve kterém je mužství ideálem, který naplňuje normy jak pro kriminální chování, tak pro jeho represivní potlačení. Převážnou většinu odsouzených tvoří muži⁵, kvůli čemuž v minulosti nebyla ženská trestní činnost vnímána ani jako sociální problém (Nedbálková 2006).

⁴ Dle §28 zákona č. 169/1999 Sb. je odsouzeným zakázáno prodávat, směňovat a darovat věci, které mají v držení. Zakázáno je také tetovat sebe nebo jinou osobu a nechat se tetovat. Tetování za úplaty je však ve věznicích běžné. Odsouzení si ve věznicích také směňují například tabák, který mají povoleno vlastnit. Získávají tak povolené uspokojení, ale zakázanými prostředky (Lochmannová 2016).

⁵ Ke dni 19. 1. 2022 vykonávalo nepodmíněný trest odnětí svobody 17 304 mužů a 1 536 žen (Vězeňská služba ČR 2022a).

Každodenní instituční praktiky se v tomto mužsky kódovaném prostoru podílejí na reprodukci hegemonní maskulinity, kdy je násilí a fyzická síla spojována s maskulinitou a označením být „pravým mužem“. Hegemonní maskulinita je reprodukována jak mezi vězni, tak mezi zaměstnanci věznice (Britton 2002). V zaměstnanecké sféře je mužský důstojník konstruován jako „skutečný muž“, který je schopen pracovat v nebezpečném prostředí a který je ochoten setkat se s násilím. Při výcviku nových rekrutů je také zdůrazňovaná násilná povaha vězení. Přesto dozorcí následně označují práci s vězni za spíše psychicky náročnou a jejich hlavní povinností je převážně zajišťovat dohled a vykonávat byrokratické úkony (Britton 1997). Ve vězeňské subkultuře je performance maskulinity uskutečňována skrze zušlechťování těla, které slouží jako nástroj k demonstraci jejich fyzické síly a mužnosti (Dirga 2017). Protipólem maskulinity je feminita, která vykazuje prvky slabosti, podřízenosti a pasivity, zatímco pro maskulinitu je typická agrese, použití násilí a asertivita (Nedbálková 2003). Vězeň, který naplňuje normy „pravého muže“ (tzn. dokáže ovládat své okolí, je aktivním agresorem a neprojevuje strach), zaujímá vysoké postavení v hierarchii vězeňské subkultury. Jedinec, který vykazuje známky ženskosti, se ocitá na spodku hierarchie (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015).

1.2 Hierarchie v populaci odsouzených

Dle ustanovení §15 zákona o výkonu trestu odnětí svobody (dále jen zákon č. 169/1999 Sb.) všem odsouzeným ve výkonu trestu přísluší stejná práva. Všichni odsouzení by si tak ve výkonu trestu měli být rovni. Již uskutečněné výzkumy (Sykes 1958; Dirga, Lochmannová, Juříček 2015) však odhalily, že skutečnost je jiná, neboť si odsouzení za pomoci neformálních pravidel tvoří vlastní subkulturu a v ní vlastní sociální strukturu.

1.2.1 Mužské věznice

Po příchodu do vězení se odsouzení ocitají v novém prostředí, které je tvořeno formálními i neformálními pravidly. Tyto pravidla vnucují jedincům nové vzorce chování a odsouzení se jim musí přizpůsobit. Jak jsem zmínila již v předchozí kapitole, pro vězeňské prostředí je typická jeho mužská povaha a je to právě diskurz maskulinity, který stanovuje normy pro každodenní interakce mezi vězni. Každodenní jednání, které

zdůrazňuje mužské aspekty, vede ke vzniku hierarchie v populaci odsouzených formovanou neustálou demonstrací mužskosti. Performance maskulinity se tedy stává zdrojem síly a moci a vězeňské prostředí je mocensky stratifikováno na silné a slabé, přičemž silnou a mocnou roli zastávají muži maskulinní a roli slabou muži femininní (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015; Nedbálková 2006). Ve výzkumu *The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons* (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015), který byl uskutečněn v českých věznicích kategorie C⁶, byly jako hlavní zdroje moci určeny fyzická síla, ekonomický kapitál a schopnost psychologické manipulace. Tyto zdroje moci následně Alena Lochmannová ve své knize *Tělo za katrem* (2020) rozšířila o vězeňskou historii odsouzeného a šíři sociálních kontaktů v rámci vězeňské subkultury.

Fyzická síla je jedním z hlavních zdrojů moci ve vězeňské hierarchii. Pokud jedinec disponuje fyzickou silou a vypracovaným svalstvem, má šanci zaujmout vysokou pozici ve vězeňské sociální struktuře. Fyzickou sílu může využít proti ostatním odsouzeným jako obranu v případě fyzické konfrontace nebo jako formu zastrašování (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Odsouzené a jejich motivace k využívání fyzické síly lze rozdělit do tří kategorií. První kategorií jsou aktivní agresori, kteří své tělo a fyzickou sílu využívají k získání výhod a respektu, díky čemuž jsou schopni ovládat své okolí a ostatní odsouzené. Druhou kategorií tvoří odsouzení, kteří disponují fyzickou silou a vypracovaným svalstvem, ale zastávají spíše pasivní roli a nemají ambice stát se aktivním agresorem. Jejich svaly jim slouží jako obrana, protože ostatní vězni mají strach je konfrontovat. Vězni ve třetí kategorii nevyžívají své tělo jako nástroj moci, ale posilování jim slouží jako volnočasová aktivita, ve které se mohou neustále zlepšovat a vyplňovat pocit prázdnoty (Dirga 2017). Vězni, kteří mají dostatečně vyvinuté svalstvo, mají ve vězeňském prostředí výrazně odlišné možnosti a privilegia než odsouzení, kteří jsou fyzicky slabí. U silných jedinců je malá šance, že by se stali obětí fyzického napadení, a zároveň svou sílu a postavení mohou využít k manipulaci a

⁶ Do 1. 10. 2017 se věznice členily do čtyř typů: A) s dohledem, B) s dozorem, C) s ostrahou, D) se zvýšenou ostrahou (Vězeňská služba ČR 2022b). Nyní se věznice člení do dvou typů, a to na věznici s ostrahou a na věznici se zvýšenou ostrahou. Věznice s ostrahou se podle stupně zabezpečení člení na oddělení: A) s nízkým stupněm zabezpečení, B) se středním stupněm zabezpečení, C) s vysokým stupněm zabezpečení (§8 a §12a zákona č. 169/1999 Sb.).

zneužívání druhých (Lochmannová 2020). Mezi tyto výhody může patřit privilegovaný přístup do tělocvičny. Odsouzení mohou posilovat v tělocvičně nebo v prostorách jejich cel. Posilování je tedy prováděno v přítomnosti ostatních odsouzených a slouží tak k demonstraci mužnosti (Dirga 2017). Výše zmíněné nám ukazuje, že každodenní praktiky a vzorce chování vytvořené mezi vězni reprodukují hegemonní maskulinitu, kdy se „správný muž“ nebojí použít násilí, je schopen ovládat své prostředí a neprojevuje strach (Britton 1997). Fyzická síla je hlavním indikátorem moci, avšak vysoká pozice v hierarchii založena pouze na fyzické síle je velmi nestabilní a musí být neustále upevňována a reprodukována (Lochmannová 2020).

Dalším důležitým zdrojem moci ve vězeňském prostředí je schopnost psychologické manipulace. Pokud je odsouzený dostatečně chytrý a zároveň mentálně odolný, tak se dokáže vyhnout rizikovým situacím a nepropadnout na spodek hierarchie (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Cílem psychologické manipulace je nalezení slabiny druhého a získání převahy nad ostatními za pomoci ponižování, vytváření pocitu méněcennosti a vyvolávání strachu. Psychické útlaky jsou pak vězni vnímány jako více problémové a těžko zvládnutelné než fyzické konfrontace. Manipulace se tak stává každodenní praktikou uvnitř instituce, kdy se každý vězeň musí naučit pravidla této hry a bojovat o své postavení. Jedinec, který disponuje fyzickou silou a je schopen dostatečně využívat svou vycytralost, má ve vězeňském prostředí určité výhody (Lochmannová 2020). Pokud je i duševně silný, nemusí používat fyzickou sílu k udržení své pozice ve vězeňské hierarchii (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015).

Odsouzení následně mohou svou moc a kapitál zužitkovat na vězeňském trhu. Alena Lochmannová (2016) popisuje vězeňský trh jako hybridní, neboť směna probíhá oficiálně podle daných pravidel instituce při nákupu v kantýně⁷ a zároveň v rovině neoficiální, kdy směnu zboží a služeb provádí odsouzení mezi sebou. Směna mezi odsouzenými probíhá podle nepsaných pravidel a v tajnosti, skryta před zraky dozorců

⁷ Odsouzený má právo nakupovat v prodejně věznice potraviny a věci osobní potřeby. Nákup se uskutečňuje formou bezhotovostní platby z té části peněžních prostředků, se kterou může odsouzený volně disponovat (§24 zákona č. 169/1999 Sb.).

(Nedbálková 2006). Z tohoto důvodu porušení těchto pravidel nelze být sankcionováno ze strany oficiálních autorit (Lochmannová 2016). Ve vězeňském prostředí je pouze pár jedinečných věcí, kterými může člověk disponovat pro svou osobní potřebu. Většina komodit je univerzálních, vlastněna všemi odsouzenými. Z tohoto důvodu věci, které jsou ve světě vně instituce považovány za běžné, ve vězení nabývají až vzácnou hodnotu (Nedbálková 2006). Mezi tyto statky patří tabák, cigarety a káva, které mají ve vězení nejcennější hodnotu a jsou komoditami denní potřeby, mohou se tedy využívat jako platidlo. Dalšími cennými statky jsou ve vězení poštovní známky, čaj, mobilní telefony, prášky a drogy. Mezi nabízené služby patří tetování, mutilace tělesných orgánů a služby sexuálního charakteru. Vlastnění majetku se stává jedním ze zdrojů moci, díky kterému může odsouzený dosáhnout vysokého postavení v hierarchii, neboť disponuje se statky, které mu mohou zajistit výhodné postavení na vězeňském trhu. Vlastnění majetku ale nemusí být vždy pro odsouzeného výhodou. Pokud je jedinec fyzicky a duševně slabý, stává se objektem nežádoucího zájmu ostatních odsouzených, kdy je jimi využíván a je o jeho možný zdroj moci připraven (Lochmannová 2016). Jedinci, kteří nevlastní majetek a vykazují známky slabosti tím, že by pro určitý statek udělali cokoliv, a opakovaně o něho žádají, projevují svou zranitelnost a neschopnost zmocnit se samotného zboží (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015).

Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím pozici v sociální struktuře věznice je vězeňská historie jedince a jméno, které si za tu dobu vybudoval. Odsouzený, který se do vězeňského prostředí navrácí opakovaně, zná neformální i formální pravidla instituce a integrace je pro něho jednodušším procesem. Počet „odsezených“ let tedy napomáhá k získání vyšší pozice v hierarchii, nikoliv však samostatně, ale za pomoci ostatních zdrojů moci. Vězeňská historie ale nemusí vždy sloužit k prospěchu odsouzeného. Trestné činy spáchané na dětech vedou k vytlačení jedinců na okraj subkultury, neboť ostatní odsouzení opovrhují pachateli těchto trestných činů. Tito jedinci se často setkávají s psychickým i fyzickým nátlakem ze strany odsouzených. Z tohoto důvodu

mohou být označeni jako MON, tedy možný objekt násilí, což jim zajišťuje jistou ochranu⁸ (Lochmannová 2020).

Odsouzené českých věznic lze rozdělit vertikálně do tří kategorií na základě toho, do jaké míry disponují s výše zmíněnými zdroji moci. První kategorií je takzvaný král. Král ve vězeňském prostředí naplňuje ideál macho muže. Je schopen ovládat své prostředí a manipulovat s ostatními. Král se nebojí použít fyzickou sílu a schopnost psychologické manipulace k udržení si své pozice a získávání výhod a privilegií. Je aktivním agresorem, který má potřebu kontrolovat a ovládat daný prostor. Druhou pozicí je šašek. Šašek disponuje zdroji moci, jako je fyzická a duševní síla, nemá však ambice na to stát se králem. Šašek dokáže manipulovat se svým okolím, jeho cílem ale není ovládat daný prostor nebo zneužívat jedince v pozici koniny a zastává neutrální pozici mezi těmito dvěma skupinami. Do pozice koniny se dostávají fyzicky a duševně slabí jedinci, kteří neustojí tlak, který je na ně vyvíjen ze strany spoluvězňů. Tito jedinci se následně stávají otroky králů a obětmi šikany a násilí (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015; Lochmannová 2020).

O tom, jakou pozici odsouzený zaujme, se rozhoduje již v prvních dnech, kdy je umístěn na běžný oddíl⁹. K tomu dopomáhá speciální mechanismus vytvořený odsouzenými. První fází je psychologická manipulace, kdy je na nově příchozího jedince vyvíjen tlak ze strany ostatních odsouzených. Odsouzení používají různé praktiky zastrašování a manipulace. Snaží se z nově příchozího jedince získat citlivé informace a udělují mu různé rozkazy a úkoly, přičemž sledují jeho reakci a zda úkoly splňuje. Druhou fází je testování maskulinity jedince. V této fázi ještě nedochází k fyzické konfrontaci, pouze k zastrašování a sledování reakcí. Mezi toto zastrašování může patřit například naznačení úderu pěstí a sledování, zda jedinec uhne. Poslední fází

⁸ Odsouzení s označením MON jsou umístěni na specializovaný oddíl (Motejl 2010). Jedná se tedy o ochranu formou fyzické segregace.

⁹ Po přijetí do věznice je odsouzený nejdříve ubytován odděleně od ostatních odsouzených v nástupním oddílu. Během pobytu v nástupním oddílu je vypracována komplexní zpráva o odsouzeném a návrh programu zacházení (Ustanovení §8 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody).

je právě fyzická konfrontace, při které je sledováno, zda jedinec do boje vstoupí, nebo jestli projeví strach. Pokud jedinec z boje ustoupí, ukazuje tím slabost a dostává se na nižší pozici v hierarchii. Jedinec, který neprojeví strach, neplní rozkazy ostatních a nebojí se použít fyzickou sílu, ve vězeňském prostředí získává respekt a nestane se koninou (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015; Lochmannová 2020).

Ve vězeňském prostředí se objevuje ještě jedna pozice, a to pozice barákového. Tato pozice byla vytvářena oficiální složkou instituce a zajišťovala jedinci jisté pravomoci a privilegia. Poněvadž tato pozice vytvářela nerovnosti mezi odsouzenými, byla po roce 1999 zrušena. Přesto se ve věznicích objevuje dodnes (Lochmannová 2020). Barákový má jisté povinnosti, jako je komunikace s vedením věznice, řešení problémů s ostatními vězni a udržování pořádku na celách. Tato pozice mu přináší výhody a ostatní vězni si jsou vědomi toho, kdo tuto pozici zaujímá. Pozice barákového je přidělována jedinci, který je ve věznici respektován a disponuje zdroji moci. Přidělenou pozicí následně posiluje své již vytvořené postavení (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015).

K nastolení dominance a demonstraci síly může být ve vězení využíván i sexuální akt. Sex může být dobrovolný nebo vynucený, tedy ve smyslu znásilnění. Zjištění četnosti znásilnění je ve vězeňském prostředí problematické, neboť pouze malá část odsouzených tento čin oznámí zaměstnancům věznice. Přesto se dá tvrdit, že v českých věznicích převládá sex dobrovolný za úplatu (Lochmannová 2020; Dirga, Lochmannová Juříček 2016). Dobrovolný sexuální akt vytváří nerovnosti mezi odsouzenými i přesto, že není násilné povahy. Odsouzený, který kupuje sexuální služby, je aktivním penetrátorem a zaujímá roli mužskou a dominantní. Muž, který sexuální služby nabízí, zastává roli ženskou a tedy podřadnou (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Základním modelem sexuálních vztahů ve vězení je tedy vztah mezi maskulinním a femininním mužem, který může být označován i ženským jménem. Maskulinní muž je ten, kdo určuje pravidla vztahu a může poskytovat ochranu muži femininnímu. Femininní muž musí poslouchat rozkazy muže maskulinního a plní tradičně ženské práce, jako je uklízení a vaření (Nedbálková 2003). Jedinci v pozici koniny se díky nabízení sexuálních služeb mohou zmocnit komodit, které by se jim bez tohoto obchodu pravděpodobně nepodařilo získat. Vyskytují se také situace, kdy silnější jedinec nabízí

sexuální služby slabšího jedince, který na toto přistupuje v důsledku psychického nátlaku a často výměnou za ochranu či podíl na zisku z nabízených služeb (Sinkulová 2021). Sexuální akt praktikují spíše odsouzení s delším trestem, neboť budoucnost na svobodě je pro ně vzdálenou vidinou (Lochmannová 2020). Muži, kteří participují na sexuálních aktivitách, nejsou považováni za homosexuály, neboť je tento akt prováděn mezi „skutečným“ mužem, který ve vězeňské hierarchii zastává vysoké postavení a mezi podřadným a slabým jedincem, na kterého není nahlíženo jako na pravého muže (Nedbálková 2006).

1.2.2 Ženské věznice

Subkulturou ženské věznice se zabývá Kateřina Nedbálková ve své knize *Spoutaná Rozkoš: Sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici* (2006). Na rozdíl od mužských věznic, které jsou silně hierarchicky rozvrstvené, jsou ženské věznice postaveny na vzájemné závislosti, v jejímž rámci dochází k distribuci moci a prestiže, přičemž vězeňský kodex je více flexibilní, založený na osobních vztazích jednotlivých odsouzených. Proměnnými, které formují pozici ženy ve vězeňské struktuře, jsou věk, etnicita, typ trestného činu, intelektuální schopnosti, psychická síla, fyzické vlastnosti, sexualita a gender. Samy o sobě tyto proměnné nezaručují pozici v hierarchii, je to až jejich vyjednávaná podoba a to, jak ženy dokážou tyto proměnné zužitkovat ve svůj prospěch. Z komunikační dovednosti se tak stává jeden z nejdůležitějších prostředků pro vyjednávání statusu a získání respektu (Nedbálková 2006).

Aby mohly být komunikační dovednosti zužitkovány, musí probíhat ve společném prostoru v interakci s ostatními odsouzenými, přičemž tyto dovednosti musí být neustále prokazovány. Ženy, které jsou považované za vůdkyně, neprojevují strach při prosazování práv a hodnot jak svých, tak i ostatních spoluvězeňkyň. Tyto hodnoty však musí být sdíleny vězeňskou komunitou, přičemž jakékoliv odchýlení od těchto hodnot může vést k propadu v sociální struktuře (Nedbálková 2006).

K získání respektu a vyššího postavení mezi odsouzenými mohou ve vězení sloužit i intelektuální schopnosti formalizované dosaženým vzděláním. Žen, které se zvládnou gramaticky správně písemně vyjadřovat, je ve vězeňském prostředí málo a tvoří zde elitu. Tyto ženy většinou vyřizují úřední korespondenci svým spoluvězeňkyním a za

tuto službu mohou dostávat ocenění ve formě protislužby nebo zboží. Většinou jsou tyto ženy ale spíše oceňovány právě prestiží a respektem. Na rozdíl od mužských věznic je zde tedy hlavním indikátorem moci vzdělání a schopnost argumentace (Nedbálková 2006).

Dalším zdrojem moci, stejně jako ve věznicích pro muže, je typ spáchaného trestného činu. Mezi nejčastější trestné činy, za které jsou ženy odsouzeny, patří krádež, loupež a podvod. Pokud se žena odlišuje spáchaným trestným činem, jako je například napadení veřejného činitele, stává se ve vězeňském prostředí více viditelnou a zajímavou, na čemž si následně může vybudovat prestiž. Jak bylo ale již zmíněno v předchozí podkapitole, typ trestného činu nemusí vždy odsouzené zaručovat vysoké postavení. Mezi takovéto trestné činy patří vražda, týraní či zneužívání dětí, kdy tyto trestné činy jsou vnímány ostatními ženami jako opovrženímhodné a vytlačují pachatelky těchto činů na okraj subkultury, kvůli čemuž se stávají outsidersy (Nedbálková 2006).

Outsiderem se stává žena, která je nějakým způsobem odlišná od většiny, ať už hodnotami, které zastává, vzhledem nebo chováním. Pokud žena vybočuje z normy svým chováním, je důležité, aby byla schopna si toto chování obhájit před spoluvězeňkyněmi. Nevýhodu mají tedy ženy, které nedisponují dobrými komunikačními a vyjednávacími schopnostmi. Za odlišné je ve vězení brána jak plachost a přílišné mlčení, tak nadměrná agresivita a hlučnost. Za outsidersy jsou většinou brány ženy s psychickými problémy a ženy starší, které mohou mít i status MON, tedy možný objekt násilí. Ostatní odsouzené nahlíží na ženy s tímto označením jako na zdroj nepříjemností a raději se jim vyhýbají, převážně kvůli zvýšenému dohledu zaměstnanců. Žena, která se nezapojuje do subkulturního života, může získat pověst prodloužené ruky vychovatele, čímž se dostává na okraj subkultury (Nedbálková 2006).

K potrestání či šikaně se v prostředí věznice využívá spíše psychický útlak a manipulace než fyzické násilí. Fyzické násilí totiž může vést k potrestání ze strany oficiální složky věznice a odsouzená tak může přijít o možnost podmíněného propuštění. Šikana zde může probíhat ve formě ignorování a nezačleňování daných žen do subkulturního života (Nedbálková 2006). Protože vězení je velice izolovaným místem, představuje tato forma šikany přísný trest a je velice náročná pro odsouzené, na které je

mířena (Giallombardo 1966). Další formou neformálního trestání je nařizování každodenních příkazů a nucení dodržování formálních vězeňských pravidel. Šikanované odsouzené může být tak zakázáno ležet přes den v posteli nebo kouřit v pokoji. Tato forma šikany tak nemůže být potrestána zaměstnanci věznice, neboť se jedná o zvýšený dohled na dodržování pravidel. Ve věznici se nevyplatí sdělovat osobní a citlivé informace, neboť jsou zde rychle rozšířeny mezi ostatní spoluvězeňkyně a mohou být využity proti odsouzené. Toto šíření informací slouží i jako sociální kontrola ze strany ostatních odsouzených, což ovlivňuje jednání žen ve vězení (Nedbálková 2006).

Důležitým aspektem, který ovlivňuje postavení žen v hierarchii, je sexualita. Ženy ve věznicích rozlišují mezi pravou a nepravou homosexualitou. Za pravou lesbu je ve věznici považována žena, která prošla coming outem¹⁰ a navazovala homosexuální partnerské vztahy před vstupem do vězení. Jako nepravá lesba je vnímána žena, která před uvězněním nenavazovala partnerské vztahy s jinými ženami, a vztahy, které uskutečňuje s ženami ve věznici, jsou brány pouze jako adaptační mechanismus, kdy po propuštění se navrátí zpět k heterosexuálním vztahům. V sociální struktuře věznice mají pravé lesby vysoké postavení, zejména pro jejich autenticitu. Tyto ženy nepravými lesbami až pohrdají kvůli dočasnosti vztahu, který je brán pouze jako akt zábavy. Pravé homosexuální vztahy jsou vnímány jako vyrovnané a rovnostářské, kdežto vztahy nepravých leseb jsou založeny na tradičním rozdělení genderových rolí v heterosexuálních vztazích. Nepravá homosexuální partnerství tak vznikají mezi maskulinní a femininní ženou. Maskulinita je spojována s respektem, silou, poskytováním ochrany a určováním pravidel. Pro femininní ženu jsou důležité vlastnosti jako fyzická atraktivita, empatie a emocionalita (Nedbálková 2003; 2006).

Stejně jako ve věznicích pro muže zde existuje pozice barákové. Žena, která zaujímá pozici barákové, má ve věznici již vytvořený respekt a tuto pozici může dále využít k distribuci své moci. Baráková zastupuje celý kolektiv žen před zaměstnanci a jejím úkolem je koordinovat aktivity oddílu. Baráková musí být schopna si ve svém oddílu sjednat pořádek

¹⁰ Proces, během kterého jedinec veřejně přizná svou menšinovou sexuální orientaci či genderovou identitu (Kalra 2012).

a vyřešit veškeré problémy, které by mohly vést k potrestání za porušování pravidel vnitřního řádu (Nedbálková 2006).

Násilí, které hraje důležitou roli při utváření pozice v sociální struktuře v mužských věznicích, se ve věznicích pro ženy nevyskytuje. Pro zaujetí vysoké pozice v hierarchii mezi odsouzenými muži je nutné neustále zastávat roli „správného muže“, který je dominantní, loajální, agresivní a odvážný. Tyto pojmy spojené se „správným mužem“ nejsou pro ženy významné. V ženských věznicích také nevystává potřeba hájit nebo podporovat svou ženskost, jako je tomu v mužských věznicích, kdy odsouzený musí neustále prokazovat svou mužnost (Giallombardo 1966).

Výše uvedený popis hierarchizace je zaměřen na běžné (uzavřené) věznice. Po druhé světové válce se začal rozvíjet nový typ vězeňských zařízení založený na humánním zacházení s odsouzenými a na jejich rehabilitaci (Patel, Venumadhava 2016). Tento typ zařízení se označuje jako tzv. Otevřená věznice.

1.3 Otevřené věznice

Formát Otevřených věznic se začal rozvíjet po druhé světové válce jako součást velkých reforem trestních politik jednotlivých států (Justice 2022). V období druhé světové války docházelo k nelidskému zacházení a dehumanizaci odsouzených, na což se po skončení války zvedla vlna kritiky, díky které došlo k reformám trestních systémů. Tyto reformy týkající se humánního zacházení s vězni a dodržování lidských práv odsouzených vedly ke vzniku Otevřených věznic. První Otevřené věznice začaly vznikat ve Švédsku v roce 1945 (Prokopová 2021).

Otevřené věznice jsou význačné absencí fyzických a materiálních překážek k úniku, jako jsou vysoké zdi, ostnaté ploty, mříže a ozbrojená nebo jiná ostraha¹¹. Tento systém je postaven na sebekázní a odpovědnosti odsouzeného, který musí být schopen využívat poskytnuté svobody, aniž by jí zneužíval. Život v Otevřené věznici by se měl co nejvíce podobat životu vně instituce a zacházení s odsouzenými by nemělo sloužit k jejich vyloučení z komunity, ale k jejich pokračující účasti v ní (Lopez-Rey 1957). Otevřené

¹¹ V Otevřené věznici Jiřice je dohled nad odsouzenými prováděn vychovateli (Prokopová 2021).

věznice jsou navrženy tak, aby za pomoci rehabilitačních a reintegračních programů připravily odsouzeného na přechod do společnosti po propuštění a snížily rizika s tím spojená (Ekunwe 2007). Pobyt v Otevřené věznici se tak stává přechodovou fází, během které si odsouzený utváří sociální vazby vně věznice. Odsouzenému je umožněno udržovat intenzivní vztahy s rodinou, řešit situaci týkající se bydlení a komunikovat s potenciálními zaměstnavateli. Cílem Otevřených věznic je tedy efektivní reintegrace odsouzených a s tím spojená snížená recidiva (Prokopová 2021).

Koncept Otevřených věznic se v některých případech setkává s kritikou, a to ze strany společnosti a politických aktérů. Důvodem je přílišná svoboda odsouzených, což vyvolává pocit strachu z ohrožení společnosti. Zároveň je na Otevřené věznice nahlíženo jako na místo, kde se odsouzení „mají až moc dobře“ a nemusí plnit žádné povinnosti. Režim v Otevřených věznicích je ovšem nastaven tak, aby jednotlivé aktivity na sebe funkčně navazovaly, a jejich dodržování je striktně vyžadováno. Výkon trestu v Otevřené věznici se tak pro odsouzeného stává privilegiem, které si musí zasloužit a jakékoliv porušení řádu a neplnění všech povinností je trestáno přerazením odsouzeného zpět do uzavřené věznice (Prokopová 2021). Otevřená věznice stále představuje trest odnětí svobody a záležitosti s ním spojené. Odsouzení jsou odloučeni od domova a jsou zbaveni běžného vybavení a činností společenského života, musí dodržovat pravidla instituce a povinně pracovat. Autonomie, která se dostává odsouzeným v Otevřené věznici, vyžaduje po odsouzených podstatně větší morální i fyzické¹² úsilí než v uzavřených věznicích a některými odsouzenými je pobyt v Otevřené instituci vnímán jako méně atraktivní (Fox 1955).

Do Otevřené věznice jsou v České republice zařazeni jedinci, kteří dle detailní analýzy případných rizik představují pro společnost minimální riziko. Pro zařazení do Otevřené věznice musí odsouzený splnit jasně vymezená kritéria a opouštět prostory věznice je mu povoleno až po splnění „testovací“ fáze, během které je schopen prokázat schopnost plnit zadané úkoly a vykonávat trest v Otevřené věznici předepsaným

¹² Časový rozvrh dne odsouzených lze nalézt v příloze vnitřního řádu věznice Jiřice pro objekt Otevřené věznice (Vězeňská služba ČR 2022c).

způsobem (Prokopová 2021). Kritéria pro zařazení vězně do Otevřené věznice Jiřice jsou tyto:

- *odsouzenému do očekávaného konce výkonu trestu zbývá minimálně 6 měsíců a maximálně 18 měsíců,*
- *odsouzený je zdravotně způsobilý k pracovní činnosti a jeho zdravotní stav umožňuje plné zapojení do stanovených aktivit programu zacházení,*
- *odsouzenému v posledních 6 měsících před podáním žádosti o umístění do OV¹³ nebyl uložen žádný kázeňský trest dle § 46 odst. 3 písm. g) nebo písm. h) zákona č. 169/1999 Sb.,*
- *je odsouzený motivován pro bezproblémový průběh výkonu trestu v OV, aktivní plnění programu zacházení v OV, pro pracovní zařazení a pro nekriminální způsob života po propuštění,*
- *odsouzený v posledních 6 měsících výkonu trestu nebyl pozitivní na přítomnost omamných a psychotropních látek nebo alkoholu,*
- *odsouzený připouští spáchaní trestných činů, za kterých byl odsouzen* (Prokopová 2021: 42).

V Otevřených věznicích by měla být populace odsouzených co nejmenší¹⁴, neboť je zde oproti uzavřeným věznicím uplatňována vyšší míra individuálního zacházení s cílem co nejefektivnější rehabilitace (Lopez-Rey 1957). V české Otevřené věznici je využívána metoda „doprovázení“, což je individuální přístup s jasně vymezenými cíli a metodami odborné intervence dle potřeb jednotlivých odsouzených. Odsouzení během svého pobytu ve věznici musí projít několika rehabilitačními a reintegračními programy a kurzy. Mezi takové kurzy patří například kurz právního minima a kurz finanční gramotnosti. Dále věznice nabízí rekvalifikační kurzy, mezi které patří například „Kurz obsluhy vysokozdvížného vozíku“. Otevřená věznice nabízí odsouzeným možnost

¹³ Otevřená věznice.

¹⁴ O prosazení malých a komunitně-integrovaných detenčních zařízení usiluje hnutí RESCALED (Rescaled 2022).

odborného vzdělání účastí v kvalifikačních kurzech, jako je „Kurz zpracování mléka“, „Kurz zpracování vlny“ a „Odborný kurz chovu drobného zvířectva“. Během kvalifikačních kurzů je hojně využívána chovatelská zóna, což je jedna ze tří zón v projektu Otevřené věznice. Dalšími zónami jsou pěstitelská zóna a okrasná zahrada. Při práci v těchto zónách se odsouzení starají o rostliny a zvířata, přičemž si uvědomují vlastní dovednosti a schopnosti (Prokopová 2021).

Odsouzení jsou v Otevřené věznici ubytováni v rodinných domech, kde uskutečňují aktivity týkající se chodu běžné domácnosti (praní, žehlení, úklidové práce, vaření). Zároveň se zde setkávají s ostatními členy domácnosti, se kterými vzájemně komunikují a spolupracují. Ve venkovních prostorách věznice jsou vyhotoveny již výše zmíněné tři pracovní zóny, ve kterých jsou odsouzení v kontaktu s přírodou (Prokopová 2021). Fyzické uspořádání prostoru je tak v mnoha případech inspirováno Human Ecology přístupem. Tento přístup zkoumá člověka jako biologický organismus a sociální bytost v interakci s jeho prostředím a to, jak toto prostředí na člověka působí. Do přístupu Human Ecology spadá zkoumání nejen vztahu člověka s fyzickým světem, ale také vztah člověka s jinými živočišnými druhy (Steiner, Nauser 1993). Prokázalo se, že prostory Otevřené věznice mají pozitivní vliv na chování odsouzených a na jejich mezilidské vztahy, neboť zde nebyl zaznamenán fyzický či verbální útok na zaměstnance věznice ani žádný případ násilí mezi odsouzenými navzájem. Jako terapeutický prostředek se v Otevřené věznici osvědčila i zvířata¹⁵ (Prokopová 2021). Interakce se zvířaty pomáhá vězňům k učení se trpělivosti, empatie, spolehlivosti a zodpovědnosti. Přítomnost zvířat ve věznicích napomáhá ke zlepšení vztahů mezi vězni navzájem a také mezi vězni a personálem věznice, neboť se odsouzení díky interakci se zvířaty jeví méně agresivní a uvolněnější (Ormerod 2008).

Z výše uvedeného popisu vyplývá, že se Otevřené věznice svým charakterem a prostředím výrazně odlišují od uzavřených věznic. Prozatím se však nevěnovala

¹⁵ Od roku 2019 funguje v Otevřené věznici Jiřice projekt Tlapka v dlani, během kterého se vybraní odsouzení podílejí na výchově budoucích vodících psů pro nevidomé (Škola pro výcvik vodících psů, s.r.o. a spolek VODICÍ PES, z.s. 2022).

dostatečná pozornost tomu, zda se také liší sociální struktura vězeňských populací
Otevřených věznic.

2 METODOLOGIE

Cílem mé bakalářské práce je popsat podobu hierarchie v populaci odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody v Otevřené věznici a analýza procesu hierarchizace. Zjištění týkající se Otevřené věznice budu následně komparovat s podobou hierarchie v populaci odsouzených v uzavřených věznicích. Pro mou práci byly stanoveny tyto výzkumné otázky: „*Jaký má formát Otevřených věznic vliv na proces hierarchizace?*“ a „*Jakou podobu má hierarchie v populaci odsouzených v Otevřených věznicích v komparaci s uzavřenými věznicemi?*“. K naplnění cíle mého výzkumu jsem uznala za vhodné využít kvalitativní metodologii založenou na polostrukturovaných rozhovorech. Kvalitativní přístup mi umožní hlouběji nahlédnout do sociální reality jedinců ve výkonu trestu odnětí svobody a porozumět daným významům, procesům a jevům, vyskytujících se mezi odsouzenými v Otevřené věznici (Dirga 2016). I přesto, že jsem v teoretické části věnovala podkapitolu hierarchii v ženských věznicích, má praktická část je zaměřena pouze na Otevřenou věznici pro muže, neboť je jedinou v České republice.

Jeden z klíčových problémů vyskytujících se při uskutečňování výzkumu ve vězeňském prostředí je získání povolení k provedení studie uvnitř instituce (Dirga 2016). Ve výzkumech, které jsem studovala během psaní teoretické části své práce (Nedbálková 2006; Lochmannová 2016), byla zmiňována tato velká překážka, kdy bylo pro výzkumnice v podstatě nemožné se do vězeňského prostředí dostat přes podání oficiální písemné žádosti. Důležitým článkem se tak stával „gatekeeper“, což je člověk, který ve věznici pracuje, a domluva o provedení výzkumu probíhá přes něho (Dirga 2016). Z této části výzkumu jsem měla velký respekt a hlavně strach, že výzkum nebude možné uskutečnit. Jak mám věznici s mou prosbou oslovit, jsem diskutovala s panem doktorem Dirgou, který zrovna následující den Otevřenou věznici navštívil, a paní doktorku Prokopovou, která je vedoucí oddělení výkonu trestu pro objekt Otevřené věznice, informoval o mém výzkumu a poslal mi na ni kontaktní údaje pro další domluvu, za což bych mu ještě zde chtěla poděkovat. Domluva s paní doktorkou probíhala hladce, neboť byla velice ochotná pro mě najít vyhovující termín k uskutečnění rozhovorů, za což jsem nesmírně vděčná a velké díky patří i jí.

Obavy jsem také měla ze samotného prostředí věznice a z interakce se zaměstnanci. Kateřina Nedbálková ve své knize (2006) zmiňovala neochotu zaměstnanců pomáhat při uskutečňování výzkumu. Podle ní byla většina personálu spíše nerada, že ve věznici pracuje na své studii. Naštěstí byla má zkušenost s výzkumem v Otevřené věznici opět úplně jiná. Celková atmosféra věznice působila velice přátelsky, zaměstnanci mi rádi se vším pomohli a celkově jsem se v tomto prostředí cítila velmi příjemně.

Polostrukturované rozhovory jsem uskutečnila se čtyřmi odsouzenými a dvěma zaměstnanci. Rozhovory trvaly v rozpětí od dvaceti minut po hodinu podle toho, jak moc se respondent rozpovídal a kolik mi toho chtěl sdělit. Rozhovory probíhaly v terapeutické místnosti bez dozoru, za což jsem byla ráda, neboť se odsouzení mohli rozpovídat o tématech, o kterých by třeba před zaměstnanci mluvit nechtěli. Celkové prostředí terapeutické místnosti působilo velice příjemně. Jeden odsouzený měl při rozhovoru dokonce i psa, což si myslím, že velice pozitivně ovlivňovalo atmosféru mezi námi. Před začátkem rozhovoru jsem odsouzené seznámila s cílem mého výzkumu, oznámila jsem jim, že veškeré informace, které mi sdělí budou sloužit pouze pro mou bakalářskou práci a také, že všichni budou anonymizováni. Při výzkumu prováděném ve vězeňském prostředí je velice důležité, aby identita respondenta zůstala skryta. To hlavně z důvodu, že nám respondent může sdělit tajné či citlivé informace, kvůli kterým by se ocital v nebezpečí (Dirga 2016). Důležité také je udržovat anonymitu věznice, ve které se respondenti nachází (Dirga 2016), což v mém případě nebylo možné, neboť výzkum provádím v jediné Otevřené věznici v České republice. Z tohoto důvodu jsem musela velice dbát na to, aby identita jedince nebyla prozrazena. Všechny rozhovory byly nahrávány na diktafon, s čímž všichni respondenti před začátkem rozhovoru souhlasili.

K rozhovorům jsem si připravila topic guide¹⁶ na základě již prostudované odborné literatury s otázkami a okruhy témat, kterým jsem se během rozhovoru chtěla věnovat. I když je topic guide napsán ve formálním jazyce, s odsouzenými jsem vedla spíše neformální rozhovory, abych zmírnila sociální distanci a respondent se tak mohl více

¹⁶ Topic guide lze nalézt v příloze práce.

uvolnit a rozpovídat. Pokud jsem cítila, že respondent nechtěl na některou z otázek odpovídat, tak jsem ho do ničeho nenutila a přesunuli jsme se k dalšímu tématu. Všechny rozhovory probíhaly bezproblémově a nenuceně. Jak odsouzení, tak zaměstnanci byli velice příjemní a snažili se mi zodpovědět všechny mé otázky. Po rozhovorech následoval jejich přepis, k čemuž jsem použila Word. Po přepisu jsem začala s analýzou dat, kdy jsem se snažila nalézat podobné výpovědi, které jsem zařazovala do kategorií.

Jsem si vědoma toho, že pro hlubší porozumění vězeňské sociální struktury a nahlédnutí do této subkultury by vyžadovalo uskutečnění více rozhovorů a delší čas strávený ve věznici. Myslím si ale, že jsem z šesti uskutečněných rozhovorů byla schopna získat dostatek informací. Další slabinou mého výzkumu by mohlo být zaměření pouze na mužskou věznici. Bohužel Otevřená věznice pro ženy v České republice prozatím neexistuje.

3 PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části vycházím z analýzy dat, které jsem získala polostrukturovanými rozhovory s odsouzenými a zaměstnanci v Otevřené věznici. V první kapitole se věnuji tomu, jaký má formát Otevřené věznice vliv na chování odsouzených a formování sociální struktury. Druhá kapitola je zaměřena na podobu hierarchie v populaci odsouzených v Otevřené věznici. Svá zjištění zároveň porovnávám s podobou hierarchie v uzavřených věznicích.

3.1 Vliv formátu Otevřené věznice na proces hierarchizace

Otevřené věznice jsou význačné svým prostředím a prostorovým uspořádáním, čímž se odlišují od uzavřených věznic. Uzavřené věznice jsou založené na konceptu totální instituce, ve které je jedinec fyzickými a právními bariérami oddělen od vnějšího světa (Goffman 1961). Tento totální charakter se v Otevřených věznicích nevyskytuje, neboť se odsouzení mohou volně pohybovat v prostorách věznice a fyzické bariéry, jako jsou vysoké zdi a ostnaté ploty, zde chybí. Zároveň všichni odsouzení pracují mimo věznici a opouštět ji mohou na 24 hodin až dvakrát do měsíce, čemuž se budu věnovat ještě níže. Prostředí Otevřené věznice popisuje odsouzený Robert¹⁷: „*No Otevřená věznice se liší hodně, protože tady vlastně máme volnej pohyb tady venku, můžeme se pohybovat i mimo jakoby tady okolo věznice. Můžeme tady mít psy, to je strašně pro nás, to je radost. No, je to prostě lepší než na béčku¹⁸ no. Tam je to takový, že tam vlastně není co dělat. Na tý uzavřený, tam jsou vlastně lidi jenom na cele a nikam nemůžou vlastně. Můžou vlastně jenom na kulturku¹⁹, nebo když je koupání, tak koupání, to je dvakrát v týdnu. Jako je to lepší tady no.*“ Dále odsouzení o prostorách věznice mluvili například jako o místě, kde mohou relaxovat či odpočívat. Díky vnějším prostorám věznice, ve kterých se mohou vězni volně pohybovat, se odsouzení jeví uvolněnější. Odsouzení nejsou nuceni neustále trávit všechn svůj čas v přítomnosti ostatních spoluvězňů, ale

¹⁷ Použitá jména jsou smyšlená z důvodu anonymizace.

¹⁸ Věznice s ostrahou se středním stupněm zabezpečení (§8 a §12a zákona č. 169/1999 Sb.).

¹⁹ Pojem označující kulturní místnost.

mohou například svůj volný čas využít k navštívení okrasné zahrady, což napomáhá k uvolnění tenze mezi odsouzenými.

Odsouzení jsou v Otevřené věznici ubytováni ve vybavených rodinných domech maximálně po osmi lidech, kdy jeden pokoj obývají dva jedinci. Tento počet osob na pokojích byl odsouzenými hodnocen velice kladně, jelikož v uzavřených věznicích obývalo jeden pokoj šest až dvanáct lidí. Jedinci se zde musí naučit spolupracovat a předcházet konfliktům, protože za chod domácnosti zodpovídají oni sami, neboť hlavním cílem Otevřené věznice je příprava odsouzených na život po propuštění a jejich úspěšná reintegrace do společnosti, čehož se dosahuje právě simulací běžného života vně instituce. Vždy, když jsem se s odsouzenými bavila o domcích v Otevřené věznici, tak se všichni vyjadřovali pozitivně a tento typ bydlení, oproti ubytování v uzavřených věznicích, velice oceňovali. Bydlení v rodinných domech působí velice přínosně na psychické rozpoložení odsouzených, neboť je zde více podnětů, díky kterým jsou jedinci zaneprázdněni a snižuje se tak tenze z izolovaného prostoru.

„To se s klasickou věznicí nedá srovnat. Tady, když prostě uvidíte to prostředí, co tam všechno v tom baráčku máme. Máme tam obrovskou místnost, kde máme normálně sedací soupravu, velký stůl, je tam televize, pračka, je tam velká kuchyňská linka, sporák, dvě lednice, prostě to je jako, když jedete na chatu. Na pokoji jsme po dvou lidech a koupelnu se záchodem mají vždycky dvě cimry²⁰ spojenou, takže tam jsme maximálně čtyři“ (Ludvík – odsouzený)

Celkově jsou vztahy mezi spolubydlicími značně uvolněnější v Otevřené věznici, neboť v uzavřené věznici byli jedinci nuceni neustále bojovat o svou pozici. Odsouzený, který nebyl fyzicky a duševně silný, propadl na spodek hierarchie, což zapříčinilo, že byl nucen poslouchat rozkazy výše postaveného jedince a povinnosti týkající se údržby cely zajišťoval on.

„No v uzavřené věznici, tak samozřejmě, že tam jsou lidi, který jsou slabší žejo, no a ty silnější toho samozřejmě využívají jo, prostě proč by oni měli uklízet nebo něco, tak

²⁰ Slangový výraz pro cely nebo pokoje.

si z nich prostě udělají takzvané koniny a ty je musí poslouchat no. To tak je v těch věznicích. Tady to tak není. Tady spolu prostě vycházíme a každěj musí dělat něco.“
(Ludvík – odsouzený)

Za velkou výhodou Otevřené věznice považují právě nízký počet odsouzených, kteří zde vykonávají svůj trest. V uzavřené věznici je na jednom patře několik desítek lidí různých povah, kteří jsou spolu neustále uzavřeni na jednom místě, což vytváří podhoubí pro časté konflikty. Tím, že je v Otevřené věznici nízký počet odsouzených, jedinci nejsou nuceni neustále vyjednávat svou pozici v sociální struktuře k získání určitých výhod, jako tomu bylo v uzavřené věznici, kde vybavení věznice není dostačující pro všechny odsouzené. Jedinci v Otevřené věznici mají například v domech vlastní televize na rozdíl od uzavřených věznic, kde byla jedna televize pro celé patro. Tím, že je v Otevřené věznici málo odsouzených, zaměstnanci věznice se jim mohou aktivně věnovat a vztah mezi nimi je více na osobní úrovni. V uzavřené věznici je jeden vychovatel na velký počet vězňů, což následně vede k zanedbávání určitých situací, jako je například šikana.

„Není trest to, že vás zavřou, trest jsou ty lidi tam. To je fakt očištec no. To, že člověk dostane rok nebo dva, tak v pohodě, v tom prostředí by se to dalo přežít, ale ty lidi to dělají nepříjemný. A prostě ty lidi si to stavějí sami. Jako tady je to ale fakt výhra v loterii. Ten, kdo je na béčku, tak si nepřeje nic jinýho než se dostat sem do áčka. Tady to prostě není taková ponorka, tam na tom béčku to je hrozný, jak je tam na patře 60 lidí a furt stejný ksichty.“ (Patrik – odsouzený)

Důležitým faktorem ovlivňujícím chování odsouzených a celkovou atmosféru věznice jsou zvířata využívaná v podmínkách výkonu trestu. Práce se zvířaty v programech zacházení se osvědčila jako velice přínosný terapeutický prvek. Zvíře může mít při výkonu trestu pro odsouzeného velice důležitý význam, neboť je jedinec do značné míry izolován od své rodinné a sociální podpory a zvíře se mu tak může stát společníkem, který mu pomůže tyto těžké časy překonat. Odsouzený tak dostává možnost interagovat se živou bytostí, která nezná jeho minulé činy či chyby, což může v odsouzených vyvolávat pocit přijetí (Furst 2011). Odsouzení jsou zapojeni například do chovu daňků, jelenů a ovcí, někteří vězni mají na starosti psa, klokany, lamu, králíky

a slepice. Odsouzení se prací se zvířaty učí samostatnosti, zodpovědnosti a trpělivosti, což výrazně ovlivňuje celkové klima věznice. Díky chovu zvířat jsou odsouzení také zaneprázdněni, což může uvolňovat určitou tenzi. Projektem uskutečňovaným v Otevřené věznici je také Tlapka v dlani, ve které nejde pouze o chov zvířat, ale hlavně o jejich trénink a výchovu. Během tohoto projektu odsouzení socializují štěně, ze kterého se v budoucnu stane vodící pes pro nevidomé. Dle speciálního pedagoga *„zvířata v podmínkách výkonu trestu výrazně psychologicky ovlivňují, a to teda že opravdu tím pozitivním směrem, takovou tu atmosféru v té věznici.“* Jako přínosnou tuto práci se zvířaty hodnotí i odsouzení, kteří souhlasili, že zvířata a celkový kontakt s přírodou, který nabízí prostory Otevřené věznice, značně ovlivňují jejich náladu.

„Ano, rozhodně to vnímám jako přínosný. My se tady staráme o psa, pak jí tady honíme třeba dvě hodiny, protože nechce jít do baráku. Takže tady s ní prostě lítáme venku no. A je to prostě takový, je to super no.“ (Robert – odsouzený)

Cílem Otevřené věznice není izolovat jedince od okolního světa a jeho blízkého okolí, jako je tomu v uzavřených věznicích. Všichni odsouzení pracují mimo věznici, a pokud odpracují 20 hodin navíc pro věznici, mohou získat odměnu ve formě vycházky či pochvaly. Odsouzení, se kterými jsem uskutečňovala rozhovory, spíše volili odměnu ve formě vycházky, kterou využívali k návštěvě rodiny a svých blízkých. Odsouzeným je tak umožněno až dvakrát do měsíce opustit areál věznice na 24 hodin. Opouštění prostoru věznice a kontakt s blízkými osobami má pozitivní vliv na psychické rozpoložení jedince, což snižuje napětí mezi odsouzenými.

„Je to tady lepší oproti vnitřnímu, že tam máte vycházku nebo návštěvu jednou měsíčně. Tady vlastně jezdím domu vždycky dvakrát v měsíci jo, když to tam na tom béčku, tam to nejde. Tam vlastně ani moc jim nejdou ty vycházky.“ (Ludvík – odsouzený)

Všichni odsouzení, se kterými jsem hovořila, se shodovali v tvrzení, že pobyt v Otevřené věznici je pro ně privilegium, o které v žádném případě nechtějí přijít. Odsouzení jsou zde motivováni k plnění programu zacházení a jsou si vědomi toho, že musí nést odpovědnost za své činy, a jakékoliv porušení řádů by vedlo k přesunutí

odsouzeného zpět do věznice s vyšším stupněm zabezpečení. Toto vnímám jako jeden z hlavních důvodů, proč zde ve věznici nebylo zaznamenáno žádné fyzické napadení či výraznější konflikt mezi odsouzenými. Mezi odsouzenými tak vzniká skupinová koheze, kdy se společně snaží předcházet konfliktům, a pokud nějaký spor nastane, snaží se ho vyřešit společnou domluvou. Zaměstnanci věznice ovšem nechtějí, aby se zde tvořila klasická sociální struktura s neformálními pravidly, která je typická pro uzavřené věznice. Pokud by se zde začalo utvářet toto sociální rozvrstvení, ve kterém se vyskytuje násilí, ponižování či krádeže mezi vězni, odsouzení by byli potrestáni.

„Tady se snažíme bejt každej jako na svý straně, aby nedělal člověk problémy někomu jinýmu nebo sám sobě, protože nechceme, aby nás tady vlastně dali zpátky tam, to by bylo hodně špatný. Tady už není víc, čeho by bylo možný docílit. Tady, konkrétně v Jiřicích, tak je jediná Otevřená věznice a člověk se snaží si to tady vyšlapovat, aby si to nepokazil a aby se nedostal zpátky.“ (Ludvík – odsouzený)

Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím vztahy mezi odsouzenými je čas. Dalo by se říci, že odsouzení v Otevřené věznici jsou neustále zaneprázdnění. Všichni odsouzení jsou zařazeni do zaměstnání, po pracovní době následně splňují povinné a volitelné aktivity a pracují v jedné ze tří zón (pěstitelská zóna, chovatelská zóna, okrasná zahrada). Otevřená věznice se v tomto velice odlišuje od uzavřených věznic, kde je minimum aktivit a cílem je pouze střežení odsouzených, kdy mnoho vězňů nemůže být ani zařazeno do zaměstnání, protože věznice nemají dostatek pracovních míst. Toto podnětové prostředí Otevřené věznice tak přispívá k uvolnění tenze z uzavřeného prostoru, kterou mohou zažívat vězni v klasických věznicích. Tím, že jsou odsouzení neustále zaneprázdnění, se zde nevyskytují konflikty v takovém množství jako v uzavřených věznicích, kde jsou jedinci zavřeni na jednom místě, které nemohou opustit a s velkým počtem ostatních spoluvězňů, mezi kterými může vznikat averze a neshášenlivost. Tím, že jsou odsouzení časově vytiženi, není zde tolik prostoru na utváření neformálních pravidel a klasické vězeňské sociální struktury.

„Jako já si toho osobně vážím, že jsem tady. Chodím do práce, za co jsem rád, protože radši trávím ten čas v práci než tady, kde musím poslouchat to jedno, a to samý do kola. Z toho by vám hlava praskla prostě, to je hrozný. Jako tam je to v tý práci sice honička,

ale aspoň člověk vypadne. To na tom béčku, jak je člověk zavřenej, tak to je očištec. Tam to vůbec neutíká a lidi tam víc a víc blbnou. Já vám ani nemůžu říct, jak je to tam v prdeli, pardon ale jako je to fakt hrozný. Tady ten čas utíká no.“ (Patrik – odsouzený)

Svůj časový rozvrh dne popisuje odsouzený Ludvík.

„Já pracuju. Já jezdím, pracuju v XX. Ráno v 5:50 je první budíček, nebo jako sčíták, to musíme před barák, tam nás sečtou. Druhý je 6:45, to vlastně už jsem oblečený a po tom druhým sčítáku odcházím do práce. To jdeme ven a tady si vyzvedneme kartičky na volnej pohyb, jdeme na bránu a tam pro nás přijedou ze zaměstnání a jedeme do práce. Sem odjíždíme kolem těch čtvrt na pět a v půl pátý přijedu sem, tak se jdu vysprchovat, najím se, no v 17.50 to je první sčíták znovu, to je vždycky před barákem, v 18:45 je druhý sčíták, kde nás sečtou. No potom vlastně člověk, je sedm hodin, koukne se na zprávy no a já už v půl devátý spím.“ (Ludvík – odsouzený)

Dále jsem s respondenty řešila ekonomický kapitál a moc, kterou díky němu jde ve vězení získat. Dirga, Lochmannová a Juříček (2015) ve svém výzkumu určili ekonomický kapitál jako jeden z hlavních zdrojů moci. Tím, že všichni odsouzení v Otevřené věznici povinně pracují, se tu ekonomický kapitál jako zdroj moci nevyskytuje. Obchodování mezi odsouzenými probíhá, nikoliv však v takové míře jako v uzavřených věznicích. To je zapříčiněno tím, že všichni odsouzení získávají mzdu a mohou si chodit sami nakupovat potraviny a věci vlastní potřeby. Zároveň si mohou některé potraviny i vypěstovat a sami si vaří ve svých vlastních kuchyních. Všichni odsouzení se shodovali v tvrzení, že zde probíhá směna, pokud jedinec momentálně nějaké zboží postrádá. Směna funguje na principu výměny například tabáku za maso, či jiné potraviny. Tato směna mezi odsouzenými nevytváří negativní vztahy či podnět pro konfrontaci, neboť všichni odsouzení disponují vlastním výdělkem a většinou dohodu dodrží. Odsouzení si mezi sebou důvěřují, díky čemuž může docházet k typu této směny, aniž by mezi odsouzenými vznikaly rozepře. Ekonomický kapitál tedy zde nenapomáhá k dosažení vysokého postavení v hierarchii. Zaměstnanci věznice si jsou vědomi toho, že směna mezi vězni probíhá i přesto, že je to zakázané. Probíhá však v malé míře, přičemž nevytváří nerovné poměry mezi odsouzenými a nedochází kvůli ní k narušení programu zacházení. Zaměstnanci jsou tak schopni obchodování mezi odsouzenými

tolerovat. V uzavřených věznicích tím, že tam je velká část vězňů nezaměstnaná, dochází často ke konfliktům nebo nátlaku na jedince s ekonomickým kapitálem, s čímž se setkal i odsouzený Robert, který tvrdil, že toto chování je v uzavřené věznici na denním pořádku. Žádný odsouzený se s využíváním druhých či krádežím v Otevřené věznici nesetkal.

„Takže tady to tak nefunguje, tady každé ty peníze má, takže když za nim někdo přijde a řekne hele půjč mi tabák nebo něco, tak on mu řekne jo, ale koupíš mi za to třeba vajíčka nebo maso v té ceně.“ (Robert – odsouzený)

Jako jeden z hlavních zdrojů moci byla v uzavřených věznicích určena také fyzická síla a vypracované svalstvo (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Když odsouzení hovořili o svém pobytu v uzavřené věznici a o sociální struktuře, která se tam tvořila, všichni jako nejdůležitější faktor k získání vysokého postavení jmenovali právě fyzickou sílu. Lidé s vypracovaným svalstvem dokázali ve věznici získávat různé výhody. Jako příklad respondenti často uváděli čas strávený v posilovně, kde mohli cvičit pouze silní odsouzení a slabší jedince tam nepouštěli. Posilování tam bylo důležitou každodenní praktikou a každý, kdo se nechtěl stát koninou, musel posilovat. Nejčastěji se vypracované svalstvo využívalo k demonstraci mužnosti a zastrašování jiných odsouzených. V Otevřené věznici reprodukce hegemonní maskulinity, spojovaná s fyzickou silou a násilím, nehraje významnou roli. Odsouzení, kteří využívají vězeňskou posilovnu, cvičí pro své vlastní potěšení a vypracované svalstvo nevyužívají proti ostatním odsouzeným či k získání výhod. Dle výpovědí respondentů fyzická síla v Otevřené věznici není důležitá, protože si zde jedinec nepotřebuje „dělat jméno“, neboť si jsou zde všichni rovni a žádné výhody odsouzený získat ani nemůže. Jeden z hlavních důvodů je právě ekonomický kapitál, který vlastní všichni odsouzení. Zároveň je zde velká interakce odsouzených se zaměstnanci věznice, kteří se snaží předcházet různým sporům, a pokud by zde byl náznak nátlaku či fyzických konfrontací, tak by to bylo okamžitě řešeno. Bylo zde také období, kdy v Otevřené věznici byli odsouzení s vypracovaným svalstvem, kteří budili respekt, ale nepodařilo se jim zaujmout pozici jako je král v uzavřených věznicích.

„Protože tady hlavně všichni všechno mají. A tady vlastně, když teď chodíme do tý práce. To znamená, že nám z práce kupujou vlastně tabáky, kávy. Takže tady máme všechno jakoby. Tady jako nepotřebujeme si nějak udělat jméno nebo něco prostě takovýho.“ (Robert – odsouzený)

„Tady to tak není. Tady máme takovou svoji posilovničku a chodí tam pár kluků a nikdo tady na sebe jako nemachruje. V tý klasický, tak to kluci jediný co, tak to posilování no a nikdo nic jinýho neřešil. Tady to tak není.“ (Prokop – odsouzený)

Dále jsem s odsouzenými probírala důležitost vězeňské historie a typ spáchaného trestného činu na utváření pozice v sociální struktuře věznice. Typ spáchaného trestného činu pro odsouzené nebyl důležitý, neboť do Otevřené věznice jsou vybíráni jedinci s méně závažnými trestnými činy, jako je například podle odsouzeného Roberta drobná krádež a neplacení alimentů. Chybí zde tedy jedinci, kteří by kvůli svému trestnému činu mohli vzbuzovat respekt nebo vyvolávat strach mezi ostatními vězni. Váhu odsouzení přikládali spíše tomu kolikrát byl jedinec trestaný. Pro jedince, který je ve výkonu trestu odnětí svobody opakovaně, je uvěznění jednodušším procesem, neboť zná vzorce chování a praktiky vězeňské subkultury.

„Určitě. Tady to jde i vidět. Tady jsou i nějaký vícetrestí a ty kluci vědej jak maj sedět žejo. Chovají se normálnější než třeba jeden prvotrestanej v klasický. Ten se tam bavil s jedním cikánem a posílal ho tam do prdele, tak samozřejmě málem dostal. Tak to jde vidět no, že ten, kdo seděl, tak už ví, co si může dovolit a co ne.“ (Prokop – odsouzený)

S testováním nově příchozích odsouzených do uzavřené věznice měl zkušenost pouze jeden respondent. Toto testování probíhalo ve formě zastrašování, kdy velké množství vězňů vstoupilo najednou do cely nově příchozího odsouzeného, kde si prozkoumávali jeho a majetek, který mu náležel. Tato testovací fáze v Otevřené věznici neprobíhá. Odsouzený prochází po příchodu do Otevřené věznice adaptační fází, během které je seznamován s filozofií a cíli věznice, s metodami práce a povinnými aktivitami programu. Během této fáze se jedinec seznamuje s ostatními odsouzenými, kteří mu pomáhají právě s pochopením programu a se začleňováním. Pokud by se nově příchozí jedinec pokoušel porušovat řád věznice tím, že by například kradl, nebo by vyvolával

konflikty mezi ostatními odsouzenými, tak by podle zaměstnance věznice došlo k semknutí ostatních vězňů, kteří by na daného jedince působili kolektivně, čímž by se jeho chování zkorigovalo. Když by se chování nového odsouzeného nezměnilo, ostatní vězni by to oznámili zaměstnancům věznice, neboť pobyt zde vnímají jako privilegium a chtějí co nejvíce předcházet problémům, kvůli kterým by byli z programu vyloučeni. Bezproblémový příchod do Otevřené věznice dokládá výpověď odsouzeného Prokopa.

„No úplně na pohodu. Všichni byli jako kamarádský jo. Jestli třeba něco nepotřebuju, že by mi půjčili, nebo něco takovýho. Takže tady fakt úplně v pohodě. Tady je to vidět, že jsou tady ty odsouzený úplně v pohodě a není tady ten stres prostě a buzerace. Fakt je to úplně o něčem jiným no. Hlavně je nás tady fakt jenom pár.“ (Prokop – odsouzený)

Odsouzení, kteří přijdou do Otevřené věznice, zažívají často šok právě kvůli tomuto přátelskému prostředí, které v uzavřených věznicích chybí. Velkým nezvykem je pro ně i možnost volného pohybu ve venkovních prostorách věznice a častá interakce s personálem věznice.

„Já, když jsem sem přišel, tak prostě člověk přijde, oni ho tu nechaj rozkoukat, aby si vůbec zvyk. Protože to je fakt jak nebe a dudy, to se ani nedá srovnávat. Prostě to prostředí a ty lidi. To sem člověk přijde a je úplně vykulenej.“ (Patrik – odsouzený)

V uzavřené věznici jsou odsouzení v kontaktu, co se týče zaměstnanců, hlavně s dozorci, kteří nad nimi pouze vykonávají dohled, ale jinak se jim nevěnují a mezi těmito dvěma skupinami převládají nepřátelské vztahy. Udržování těchto vztahů je zapříčiněno a prohlubováno dodržováním vězeňského kodexu, který odsouzeným v podstatě zakazuje komunikovat se zaměstnanci věznice. Zároveň zde chybí snaha ze strany personálu řešit s odsouzenými jejich problémy, které zažívají ve věznici, nebo které je čekají po propuštění. V Otevřené věznici je naopak interakce mezi odsouzenými a zaměstnanci uskutečňovaná ve velké míře. Jak již bylo zmíněno, cílem Otevřené věznice je připravit odsouzené co nejlépe na život po propuštění. S odsouzenými jsou tedy intenzivně probírána a řešena rizika s tím spojená, kdy sociální pracovníci pomáhá odsouzeným s oblastmi jako je bydlení a zaměstnání. Dále v Otevřené věznici pracuje psycholog a terapeuti, se kterými se odsouzení mohou bavit o psychických problémech,

kteří zažívají. Speciální pedagog zařizuje pro odsouzené různé kurzy například na sebe prezentaci, kde se učí komunikovat s lidmi. Zároveň zaměstnanci usilují o to, aby odsouzení nebyli pouze pasivními příjemci nabízených služeb. Služby jsou tak vedeny formou doprovázení, kdy je velká část odpovědnosti převedena na odsouzené, kteří jsou nuceni o dané problematice přemýšlet a hledat vlastní způsoby řešení. Zaměstnanci tak fungují jako koučové nebo trenéři, kteří se snaží odsouzené pouze usměrňovat. Odsouzení se tak učí zodpovědnosti a schopnosti řešit své problémy.

„Jo, rozhodně. Člověk si tady připadá, dá se říct, jako člověk. Prostě není omezovanej, jako samozřejmě je člověk omezenej na svobodě, ale je to tady, že se snaží člověku pomoci, pracujou s ním a připravuje ho to tady hodně na to, až vyjde ven. Vlastně na tom běčku, tam ty pedagogové, tak tam to není, tam jsou akorát vychovatelé nebo jak se jim říká, ale to jsou bachaři²¹. A tam jako, když za nima přijdete s nějakým problémem, tak tam moc nefunguje, že by pomohli. To je jen pár vychovatelů, který se třeba snaží, ale kdežto tady, když je nějaký problém, tak přijdete a oni se vám snaží pomoci. Je tady úplně super, což je fantastický, že si můžeme zajet normálně k doktorovi ven, nebo k zubaři, můžeme jet sami nebo to, což třeba tam nejde a zdravotní péče tam je masakr, to je úplně hrozný.“ (Ludvík – odsouzený)

Po příchodu do Otevřené věznice se odsouzený seznamuje se zaměstnanci věznice, se kterými hovoří o své situaci, během čehož se vytypují oblasti, kterým se budou nadále věnovat. Paní terapeutka se chce seznámit se všemi odsouzenými ve věznici, takže tyto pohovory po příchodu do věznice jsou pro vězně povinné. Dále rozhovory s terapeutkou jsou na zakázku odsouzených, kteří za ní mohou přijít kdykoliv, kdežto v uzavřené věznici museli nejdříve podat žádanku a následně čekat na vyzvání, které mohlo trvat i měsíc. Odsouzení na interakci s personálem nejsou zvyklí a často jsou ostražití. K navázání vztahu mezi nimi a zaměstnanci tak napomáhají aktivity, kterých se musí účastnit. Během těchto aktivit se zaměstnanci snaží odsouzené usměrňovat a vést je k vzájemné spolupráci a k respektu v rámci skupiny. Pokud odsouzení nechtějí chodit na pravidelná sezení, tak se jich paní terapeutka chodí jednou za čas ptát na jejich

²¹ Slangový výraz označující dozorce.

fyzický a psychický stav, během čehož i kontroluje, zda se v rámci skupiny odsouzených nevyskytují problémy, jako mohou být různé nátlaky či šikana.

„Takže můžou vlastně přijít kdykoliv a já tím, že jsem tady vlastně na místě, tak mám daleko větší možnost jakoby sledovat právě tu situaci, která tady je, ty vztahy, všechny ty lidi vlastně znám a já si teda za sebe ten systém nastavuji tak, že se chci seznámit se všemi.“ (Terapeutka)

Odsouzení hodnotí vztah mezi nimi a zaměstnanci velmi kladně, což je velký rozdíl oproti uzavřeným věznicím. Hlavním důvodem je právě snaha a ochota zaměstnanců se odsouzeným věnovat. Důležité je, že tato komunikace se zaměstnanci je vnímána pozitivně všemi odsouzenými, se kterými jsem uskutečňovala rozhovory. Z tohoto důvodu se zde neuplatňuje vězeňský kodex, který zakazuje informovat zaměstnance o aktivitách ostatních odsouzených. Vězeňský kodex je důležitým faktorem při tvorbě hierarchie mezi odsouzenými v uzavřených věznicích, neboť odsouzení, kteří zaujímají nízkou pozici v sociální struktuře, nemohou informovat zaměstnance o své situaci, ve které se nacházejí. Ti jim tak nemohou pomoci problém vyřešit. Dle odsouzeného Roberta, pokud odsouzený v uzavřené věznici obeznámil vychovatele se šikanou, kterou zažíval ze strany spoluvězňů, byl okamžitě označen za práskače, udavače a konfidenta, což zapříčinilo zhoršení situace a jedinec musel být přemístěn na jiný oddíl. V Otevřené věznici jsou všechny větší problémy, které by mohly vyústit v konflikt řešeny se zaměstnanci. Odsouzení tento přístup hodnotí jako přínosný, neboť se tím dokáží vyhnout situacím, které by mohly vést k potrestání, a zároveň jim zaměstnanci pomohou se situací, která je právě tíží. Odsouzení se shodovali v tvrzení, že v Otevřené věznici nikdy nezažili žádnou formu šikany, ponižování či nátlaků.

„No tak nějak to samý, akorát v tý klasický věznici, tak bylo víc sčítáků, horší chování, bachaři tam chodili mezi náma a furt nás hlídali a věčně prohledávali skříňky a takový věci. Samá buzerace no, tady je to fakt úplně jiný. Tady je to fakt úplně vynikající.“ (Prokop – odsouzený)

„Tady to je opravdu, že tady jsou ty lidi opravdu úžasný. Když je tady prostě nějaký problém, tak můžete za nima kdykoliv přijít a opravdu se snaží to řešit a pomoci, a ne

jako to bylo tam, jako nemám čas, neotravuj a vypadni. Tady to takhle nefunguje, tady opravdu je to tak, že vás i nabádaj, že kdybyste měla jakýkoliv problém, tak prostě máte za nima přijít, aby se to vyřešilo a aby se předešlo nějakému tomu, že se na člověka vykašlou a on udělá potom něco ze zoufalství nebo něco“ (Ludvík – odsouzený)

K nastolení dominance a zaujetí vyšší pozice v sociální struktuře může být využíván dobrovolný či vynucený sexuální akt (Dirga, Lochmannová Juříček 2016). Ani jeden odsouzený se v uzavřené věznici nesetkal se znásilněním, pouze o tom slyšeli z vyprávění. K dobrovolnému sexu v uzavřených věznicích docházelo, převážně ale mezi muži, kteří tvořili pár. Se sexem za úplatu se nesetkal žádný z respondentů. V Otevřené věznici k sexu mezi odsouzenými nedochází. Hlavním důvodem je možnost odsouzených opouštět věznici dvakrát do měsíce, kdy se setkávají se svými známými a rodinou. Dalším důvodem je, že odsouzeným pobývajícím v Otevřené věznici zbývá do očekávaného konce výkonu trestu maximálně 18 měsíců (Prokopová 2021), neboť sexuální akt v uzavřených věznicích praktikují spíše vězni s delším trestem (Lochmannová 2020). Někteří jedinci velice odsuzovali sexuální vztahy mezi dvěma vězni, kdy tímto chováním byli až znechuceni. Dalo by se tedy předpokládat, pokud by v Otevřené věznici vykonával svůj trest jedinec s odlišnou sexuální orientací, mohl by mít problém se začleňováním se do skupiny či by svou orientaci ze strachu skrýval.

„Tady si myslím, že ne. Tady chodí často ty kluci ven k těm rodinám a tak. Já třeba ne, protože mám tu rodinu daleko, ale jako kluci chodí, takže si myslím, že by byla blbost tady něco jako navazovat, když mají doma třeba manželky. Chodí dost často no, tak si myslím, že nikoho to jako nerajcuje tady.“ (Patrik – odsouzený)

Výše zmíněné faktory výrazně ovlivňují formování sociální struktury v Otevřené věznici. Hierarchie v populaci odsouzených v Otevřené věznici je právě kvůli těmto faktorům velice odlišná od podoby hierarchie v uzavřených věznicích.

3.2 Podoba hierarchie v populaci odsouzených v Otevřené věznici

Silně hierarchicky rozvrstvené prostředí, typické pro uzavřené mužské věznice, kde je jedinec nucen neustále vyjednávat svou pozici „správného muže“ a demonstrovat svou moc skrze reprodukci hegemonní maskulinity, se v Otevřené věznici neobjevuje.

S odsouzenými jsem nejdříve hovořila o hierarchii v uzavřené věznici, ve které pobývali před přestupem do Otevřené věznice. Všichni odsouzení zažili stejné nebo podobné rozdělení, které je popisováno ve výzkumu *The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons* (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Z jejich výpovědí vyplývalo, že všichni zastávali pozici šaška, neboť tvrdili, že ve vězení žádné útoky mířené na ně nezažili, ale nikdy nevyužívali své pozice například k zotročení jedince v pozici koniny a zastávali spíše neutrální roli. Když jsem se respondentů následně zeptala, zda se toto uspořádání vyskytuje i v Otevřené věznici, tak se shodovali v tvrzení, že všichni odsouzení si jsou zde rovni. Odsouzení v Otevřené věznici tvoří spíše sociální skupiny podle zájmu, které měli před uvězněním, věku a podle toho, zda jsou ve výkonu trestu poprvé či opakovaně. Toto je velký rozdíl oproti uzavřené věznici, kde se vyskytuje pouze jedna velká skupina, která se dělí do hierarchických kategorií, jako například král, šašek a konina (Dirga, Lochmannová, Juříček 2015). Takováto podoba hierarchie se v uzavřených věznicích utváří z důvodu, že jsou odsouzení nuceni sdílet jeden prostor. Kvůli prostředí Otevřené věznice, ve kterém mají odsouzení větší volnost pohybu a mohou se odloučit od skupiny, se mezi vězni utváří spíše atomizovaný systém rozdělený do malých skupin.

„Tak jsou tady prostě takový ty skupinky, který k sobě něco jako cítí. Třeba venku jako fetovali, tak tady se mají rádi jako, protože mají stejného koníčka. Mně to třeba nic neříká, takže já si dělám svoje a oni si dělaj svoje. Ale tak to prostě je. Ty, co mají prostě společný zájmy z venku, tak si mají o čem povídat a já, když to slyším, tak na ně koukám jak jelito. Takže pro mě je to ztráta času s nima trávit nějaký čas.“ (Patrik – odsouzený)

Podle speciálního pedagoga se ve skupinách vyskytují odsouzení, kteří jsou dominantnější, dokáží se více prosadit a jsou mluvčím skupiny. Naopak jsou zde více submisivní jedinci, kteří komunikují méně, což je ale klasické rozestavení větší sociální skupiny. Z komunikačních dovedností a schopnosti prosadit svůj názor se tak stává zdroj moci, díky kterému může jedinec zaujmout vyšší postavení v rámci skupiny. Jistý druh hierarchie se tedy v rámci skupin utváří. Odsouzení však nejsou schopni jej zaznamenat a reflektovat.

Jak již bylo uvedeno, sociální skupiny se zde mohou tvořit na základě věku. Starší odsouzený vyjadřoval značné nepochopení vůči mladším spoluvězněm, neboť zastávali jiné postoje a hodnoty. Jako příklad mohu uvést pracovní morálku, kterou se mladší odsouzení odlišují od starších. Podle staršího respondenta je jeho generace oproti té mladší zvyklá pracovat, což vytváří rozdíly mezi odsouzenými, kteří následně nemohou najít společnou řeč.

Odsouzení, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé, se vyjadřovali spíše negativně o jedincích, kteří jsou uvězněni opakovaně. Tito jedinci až opovrhují odsouzenými, kteří jsou ve výkonu trestu opakovaně, přičemž na ně nahlíží jako na „jiné“, se kterými nemají nic společného a neztotožňují se s nimi. Jeden odsouzený popsal ostatní vězně jako kriminálníky a „čórkaře“ a z jeho výpovědi vyplývalo, že on se za kriminálního nepovažuje. Odsouzení se však navzájem tolerují a větší konflikty mezi nimi nevznikají. Pokud konflikt mezi odsouzenými nastane, řeší to domluvou, nebo se spolu přestanou ve větší míře bavit.

V Otevřené věznici se objevují také jedinci, kteří se neztotožňují s žádnou skupinou a distancují se od nich. Takový odsouzený je spíše samotářem, neboť nečlenství v jakékoliv skupině je jeho vlastní volbou a výkonem trestu si chce projít sám. Pozice samotáře se v uzavřené věznici vyskytovat nemůže, neboť tam pro jedince není možné najít prostor, ve kterém by mohl trávit čas sám, stranou od ostatních spoluvězňů. Ukazuje se tedy, že prostorové uspořádání věznice ovlivňuje podobu hierarchie tím, že umožňuje vznik nové pozice. Samotářem byl odsouzený Patrik.

„Takže člověk musí být takovej trošku ignorant, jinak by se z toho zbláznil. Říkám, každej jsme jinej, každej žijem v jinym světě, těžko se to dává nějak dohromady. Prostě pro mě lepší být takovej uzavřenej a jedu si prostě svoje a chci se vrátit domů zdravej a ne nějakěj poškozeněj tady z toho. Protože když už jsem se sem nějak omylem dostal, tak to neznamená, že mi to musí nabourat celej život. Oni mají třeba jinej názor no, takže to otočí několikrát no.“ (Patrik – odsouzený)

Dle odsouzeného Patrika jsou ve věznici slabší jedinci, kteří spolu chábroují. Chábří jsou odsouzení, kteří se o vše dělí rovným dílem, kdy sloveso chábrovat označuje právě

dělbu komodit (Lochmannová 2020). Tito jedinci nejsou například schopni sami hospodařit nebo nedokáží dělat důležitá rozhodnutí a potřebují tak podporu druhého spoluvězně.

Pozici barákového žádný odsouzený v Otevřené věznici nezastává. Odsouzení na jednotlivých domcích mají rovně rozdělené povinnosti a není zde žádný jedinec, který by nad ostatními vězni prováděl kontrolu či by za komunikaci s personálem získával určité výhody. Není zde tedy odsouzený, který by zodpovídal za jeden domek, ale veškerá odpovědnost je převedena na každého vězně jednotlivě. Odsouzení se musí na domcích samostatně domluvit, jak bude chod domácnosti probíhat, přičemž jsou nuceni společně spolupracovat a komunikovat, aby se předcházelo možným konfliktům. Všichni odsouzení pozici barákové zažili v uzavřené věznici a souhlasili, že tato pozice jedinci zajišťovala jistá privilegia a všichni odsouzení si byli vědomi toho, kdo tuto pozici zastává.

„My vlastně dáváme vlastní odpovědnost opravdu na každého odsouzeného, nikoho tu nepověřujeme nějakými úkoly, aby vlastně jako zajišťoval kontrolu jiných odsouzených. Tady vlastně je každý zodpovědný za své jednání“ (Speciální pedagog)

Odsouzení v Otevřené věznici jsou vděční za to, že se zde neuplatňuje proces hierarchizace, který je typický pro uzavřené věznice. Neustálý boj o moc a vyjednávání své pozice pro ně bylo v uzavřených věznicích psychicky náročné a velice vítají systém Otevřené věznice, který tomu zamezuje. Participace na hierarchizaci byla pro odsouzené v uzavřených věznicích určitou formou ochrany. Vězni se tak snažili zajistit si co nejvyšší postavení, které by bránilo útokům na jejich osobu. V Otevřené věznici se jedinci vzniku hierarchie snaží vyhnout, a tak společně vytváří a udržují stav „bez hierarchie“. Odsouzení se zde hlavně soustředí na přípravu na život po propuštění. Program Otevřené věznice je pro ně náročnější než pro vězně ve věznicích uzavřených, hlavně kvůli veškerým aktivitám a pravidlům, které musí splňovat a dodržovat. Z tohoto důvodu se odsouzení koncentrují na své cíle a nechtějí zde vytvářet nepřátelské prostředí. Mezi odsouzenými se nevytváří žádná velká přátelství, spíše se všichni tolerují a snaží se spolu vycházet. Z uskutečněných rozhovorů jsem nezaznamenala, že

by se zde vyskytovala silně rozvrstvená sociální struktura. Naopak, odsouzení trvali na tom, že si v Otevřené věznici jsou všichni rovni.

„Já jsem takovej, že si to chci odsedět v klidu a nechci s nikým žádný problémy, takže s nikým nic moc neřeším. Snažím se se všema vycházet, takže to nějak jde.“ (Prokop – odsouzený)

ZÁVĚR

Hierarchie v populaci odsouzených vykonávajících trest odnětí svobody v Otevřené věznici se výrazně liší od uzavřených věznic. V mé práci jsem se zaměřila na faktory ovlivňující formování vztahů mezi odsouzenými. Důležitým aspektem, který má vliv na chování odsouzených a celkovou atmosféru věznice, je její prostorové uspořádání. Odsouzení žijí v rodinných domech a mohou se volně pohybovat v areálu věznice, což zmírňuje negativní vlivy trestu odnětí svobody a tenzi z izolovaného prostoru. Program Otevřené věznice je koncipován jako trenažér života vně instituce. Odsouzení jsou zde zodpovědní za chod domácnosti a musí se naučit komunikovat, spolupracovat a vzájemně se respektovat. Tyto schopnosti jsou učeny a prohlubovány i během aktivit, kterých se musí odsouzení účastnit. Mezi odsouzenými vzniká vzájemná závislost a případná nečinnost jednoho odsouzeného může ohrožovat jeho spoluvězně. Odsouzení spolu tedy raději spolupracují, což posiluje vzájemnou kohezi. V Otevřené věznici také vykonává svůj trest podstatně méně odsouzených, než je tomu v uzavřených věznicích. Počet odsouzených ve věznici byl velice často respondenty zdůrazňován jako důležitý faktor určující poměry mezi vězni. Kvůli nízkému počtu odsouzených nevzniká ve věznici tolik konfliktů a vězni zde nejsou nuceni bojovat o moc a místo v sociální struktuře.

Otevřená věznice se také výrazně odlišuje od uzavřených věznic v práci s odsouzenými, která je velice individuální a prováděna ve velké míře. Zaměstnanci se odsouzeným neustále věnují a komunikují s nimi. Zároveň Otevřená věznice usiluje o to, aby odsouzený nebyl pouze pasivním příjemcem služeb. Zaměstnanci se tedy snaží své služby vést ve formě doprovázení, kdy je velká část odpovědnosti převedena na odsouzené, kteří musí o dané problematice přemýšlet a hledat vlastní způsoby řešení. Zaměstnanci tak fungují jako koučové nebo trenéři, kteří odsouzeným napomáhají doptáváním a usměrňováním. Odsouzení se tak učí zodpovědnosti a schopnosti řešit své problémy. Věznice také nabízí různé aktivity, při kterých se odsouzení učí trpělivosti, komunikaci, vzájemné spolupráci a respektu v rámci skupiny.

Odsouzení jsou velice časově vytíženi, neboť musí splňovat mnoho povinných i volitelných aktivit a povinně pracovat. To může být pro odsouzené náročné a

vyčerpávající. Na druhou stranu toto podnětové prostředí, kde jsou odsouzení neustále zaneprázdnění a nejsou uzavřeni na jednom místě, napomáhá ke zmírnění tenze z izolovaného prostoru, díky čemuž jsou vězni uvolněnější a nevzniká mezi nimi tolik konfliktů. Časový rozvrh dne je nastaven tak, že odsouzení v podstatě nemají čas na utváření neformálních pravidel a vzorců chování, které vedou ke vzniku klasické vězeňské sociální struktury. Neustálý boj o pozici v sociální struktuře by pro ně byl psychicky velice náročný a žádný odsouzený o nastavení tohoto systému nestojí, neboť se zde zaměřují hlavně na přípravu na život po propuštění.

Ve výzkumu se také ukázalo, že hlavní zdroje moci, které jsou významné v uzavřených věznicích, se v Otevřené věznici nevyskytují. Fyzická síla a vypracované svalstvo zde neslouží k získání respektu či zastrašování spoluvězňů. V Otevřené věznici posiluje pouze pár jedinců, kteří cvičí pro své vlastní potěšení a nevyužívají své svalstvo k ustanovení vysoké pozice pomocí demonstrace mužnosti. Ekonomický kapitál není při vytváření pozice v sociální struktuře důležitý, neboť všichni odsouzení pracují a získávají mzdu. Obchodování a směna mezi odsouzenými probíhá, ale ve značně menší míře, než je tomu v uzavřených věznicích. Tím, že všichni odsouzení disponují ekonomickým kapitálem, zde nedochází k vydírání, nátlaku a krádežím. Zároveň zde jedinec za tento kapitál nemůže získat výhody či privilegia, protože jej vlastní všichni odsouzení. Z tohoto důvodu pro odsouzené není důležitá ani schopnost psychologické manipulace, neboť nepotřebují získávat převahu nad ostatními spoluvězni. Zaměstnanci věznice usilují o to, aby se zde neutvářela hierarchie s neformálními pravidly, která se vyskytuje v uzavřených věznicích. Pokud by docházelo k fyzickým konfrontacím, nátlaku, šikaně či ponižování, odsouzení by byli potrestáni. Odsouzenými je ovšem vykonávání trestu v Otevřené věznici vnímáno jako privilegium, které nechtějí ztratit. Jedinci jsou tak motivováni k poslušnosti a k plnění programu zacházení. Žádný odsouzený se v Otevřené věznici nesetkal s šikanou či fyzickým konfliktem. Veškeré problémy se odsouzení snaží řešit domluvou nebo za pomoci personálu.

V Otevřené věznici se nevyskytuje silně rozvrstvená hierarchie, spíše se zde utváří sociální skupiny na základě zájmů, věku a vězeňské historie. Ve skupinách se objevují jedinci, kteří jsou více dominantní, dokáží více prosadit své názory a jsou mluvčími

skupiny. Vyskytují se zde také jedinci, kteří nepatří do žádné skupiny, a svým trestem si chtějí projít sami bez utváření jakýchkoliv vazeb, přičemž nečlenství ve skupině je jejich vlastním rozhodnutím. Mezi odsouzenými vznikají pouze momentální přátelství vynucená sdíleným prostorem. Všichni respondenti se shodli v tom, že po propuštění pravděpodobně nezůstanou s nikým v kontaktu. Mezi odsouzenými panuje vzájemná tolerance, neboť všichni chtějí bez problému projít svým trestem a ve věznici se zaměřovat na život po propuštění.

Formát Otevřených věznic je v České republice poměrně novým tématem, které by bylo vhodné neopomíjet a prozkoumat, neboť se velice odlišuje od uzavřených věznic, jak prostředím, tak svým vlivem na odsouzené. Jsem si vědoma toho, že pro poznání vězeňské subkultury by bylo zapotřebí provést hlubší a rozsáhlejší výzkum. Věřím ale, že má práce dokázala zprostředkovat základní obraz sociální struktury v populaci odsouzených, kteří vykonávají trest odnětí svobody v Otevřené věznici. Velice by mě těšilo, kdyby tato práce otevřela diskuzi pro budoucí výzkumy zabývající se touto problematikou.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BRITTON, D. M. 1997. „Gendered Organizational Logic: Policy and Practice in Men’s and Women’s Prisons.“ *Gender and Society*, 11 (6): 796-812.
- BRITTON, D. M. 2002. *At Work in the Iron Cage*. New York: New York University Press.
- CLEMMER, D. 1940. *The Prison Community*. Boston: Christopher.
- DIRGA, L. 2016. „Možnosti a úskalí vězeňské etnografie: metodologická reflexe využití vězeňské etnografie v českém kontextu.“ *Česká kriminologie*, 2 (1): 1-12.
- DIRGA, L. 2017. „Body as a Project: The Relationship Czech Prisoners Have to Their Bodies.“ *Sociológia*, 49 (6): 636-656.
- DIRGA, L. 2020. *Humanizace českého vězeňství očima jeho aktérů*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- DIRGA, L. 2021. „Sociology Behind Bars? Penitentiary Sociology in the Czech Republic.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 57 (4): 411-432.
- DIRGA, L., HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. 2014. „Nejasné vztahy moci – vězení očima českých dozorců.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 50 (1): 83-106.
- DIRGA, L., LOCHMANNOVÁ, A., JUŘÍČEK, P. 2015. „The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons.“ *Sociológia*, 47 (6): 559-578.
- DIRGA, L., LOCHMANNOVÁ, A., JUŘÍČEK, P. 2016. „Sexuální kontakty v českých mužských věznicích: násilí, nebo byznys?“ Příspěvek přednesený na 6. olomoucké sociologické podzimní konferenci. Olomouc. 19.-21. 10. 2016
- EKUNWE, I. 2007. *Gentle Justice: Analysis of Open Prison Systems in Finland, a Way to the Future*. Academic dissertation. University of Tampere, Faculty of Social Sciences.

FOX, L. 1955. „*Open Institutions*.“ First United Nations Congress on the prevention of crime and treatment of offenders. Geneva.

FURST, G. 2011. *Animal programs in prison: a comprehensive assessment*. Boulder: FirstForumPress.

GIALLOMBARDO, R. 1966. „Social Roles in a Prison for Women.“ *Social Problems*, 13 (3): 268–288.

GOFFMAN, E. 1961. *Asylums*. New York: Doubleday.

HOWARD, J. 1777. *The State of the Prisons in England and Wales: with Preliminary Observations, and an Account of Some Foreign Prisons*. Warrington: William Eyres.

IRWIN, J., CRESSEY, R.D. 1962. „Thieves, Convicts and the Inmate Culture.“ *Social Problems*, 10 (2): 142-155.

JONES, R. S., SCHMID, T. J. 2000. *Doing Time: Prison Experience and Identity Among First-Time Inmates*. Stamford: JAI Press.

JUSTICE. 2022. *Otevřené věznice*. [online] Portál justice [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/otevrene-veznice>

KALRA, G. 2012. „A psychiatrist's role in “coming out” process: Context and controversies post-377.“ *Indian J Psychiatry*, 54 (1): 69–72.

LOCHMANNOVÁ, A. 2016. „Vězeňský trh – hybridní barter a komoditní peníze v prostředí českých věznic.“ *Acta FF ZČU*, 8 (1): 25-42.

LOCHMANNOVÁ, A. 2020. *Tělo za katrem*. Praha: ACADEMIA.

LOPEZ-REY, M. 1957. „First U. N. Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, The.“ *Journal of Criminal Law and Criminology*, 47 (5): 526-538.

MOTEJL, O. 2010. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv: Vězeňství*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv.

NEDBÁLKOVÁ, K. 2003. „Má vězení střední rod? Aneb maskulinita a feminita ve vězeňských subkulturách.“ *Sociologický časopis*, 39 (4): 469–486.

NEDBÁLKOVÁ, K. 2006. *Spoutaná Rozkoš: sociální (re)produkce genderu a sexuality v ženské věznici*. Praha: Sociologické nakladatelství.

ORMEROD, E. 2008. „Companion Animals and Offender Rehabilitation – Experiences from a Prison Therapeutic Community in Scotland.“ *Therapeutic communities*, 29 (3): 285–296.

PATEL, N., VENUMADHAVA, G.S. 2016. „Resocialisation of Prisoners-A Concept of Open Prison.“ *Indian Journal of Applied Research*, 6 (4): 576-577.

PROKOPOVÁ, H. 2021. *Nové přístupy v penitenciární péči – model Otevřené věznice Jiřice*. Praha, Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra andragogiky a managementu vzdělávání.

RESCALED. 2022. *What we do*. [online] RESCALED – European movement for detention houses [cit. 08.02.2022]. Dostupné z: <https://www.rescaled.org/what-we-do/>

SINKULOVÁ, T. 2021. *Podoby a významy sexu za mřížemi českých věznic*. Plzeň, Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, Katedra sociologie.

STEINER, D., NAUSER, M. 1993. *Human Ecology: Fragments of Anti-fragmentary Views of the World*. London: Routledge.

SYKES, G. M. 1958. *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: Princeton University Press.

ŠKOLA PRO VÝCVIK VODICÍCH PSŮ, S.R.O. A SPOLEK VODICÍ PES, Z.S. 2022. *Tlapka v dlani Výchova budoucích vodících psů vězni ve výkonu trestu*. [online] Škola pro výcvik vodících psů, s.r.o. [cit. 08.02.2022]. Dostupné z:

<https://www.vycvikvodichpsu.cz/2019/08/tlapka-v-dlani-vychova-budoucich-vodich-psu-vezni-ve-vykonu-trestu/>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2022a. *Týdenní statistické hlášení*. [online] Vězeňská služba ČR [cit. 19.01.2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/rok-2022>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2022b. *Změna vnější diference v roce 2017*. [online] Vězeňská služba ČR [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/sekce/obecny-postup>

VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR. 2022c. *Vnitřní řád věznice Jiřice pro objekt Otevřené věznice*. [online] Vězeňská služba ČR [cit. 10.02.2022]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/jirice/ostatni/vnitri-rad-veznice-jirice-pro-objekt-otevrene-veznice-ucinnny-od-4-8-2021.pdf>

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

RESUMÉ

Prison is a very specific environment in which convicts form an informal system of norms, values, practices and patterns of behavior. The aim of this bachelor thesis is to find out how the format of Open prison affects the process of hierarchization and to describe the form of hierarchy in the population of convicts in Open Prisons. The findings regarding the Open Prison are then compared with the form of the hierarchy in the population of convicts in closed prisons.

Based on semi-structured interviews with convicts and staff at Open Prison, I found out the prison environment, the work with convicts and the activities that prisoners must meet significantly affect the relationships between convicts. There is no strongly stratified hierarchy in the Open Prison, but rather social groups are formed here based on interests, age and prison history. There are also individuals who do not belong to any group and want to go through their sentence, without forming any ties, when non-membership in the group is their own decision. Only momentary friendships forced by the shared space are formed between the convicts, when all respondents agreed that they are unlikely to remain in contact with anyone after their release. There is a mutual tolerance between the convicts, because everyone wants to go through their sentence without any problems and focus on their lives after release.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Topic guide k rozhovorům s odsouzenými

TOPIC GUIDE

Základní informace

- Jaký je Váš věk?
- Jak dlouho jste v Otevřené věznici?
- Jste ve výkonu trestu poprvé nebo opakovaně?
- V jaké jiné věznici jste ještě byl?

Prostředí

- Liší se Otevřená věznice od těch klasických? Pokud ano, v čem?
- Popsal byste mi prosím časový rozvrh Vašeho dne? Jak se liší od ČRD v klasických věznicích?
- Jaké práce zde v Otevřené věznici můžete dělat? Jsou zde práce i mimo věznici?
- Jaké programy Otevřená věznice nabízí (např. se zvířaty)? Jak tyto programy hodnotíte? Vnímáte je jako přínosné?

Hierarchie

- Podle výzkumů je hierarchie českých věznic sestavena takto: král, šašek a konina (frajeři, čekatelé a koniny). Je tomu tak i v Otevřené věznici nebo je zde jiné uspořádání? Proč si myslíte, že tomu tak je?
- Když přijde nový vězeň do Otevřené věznice, testují ho ostatní vězni? Musí projít nějakou zkouškou? Zažil jste to? Jak se příchod nového vězně do Otevřené věznice liší od příchodu do uzavřené? Proč si myslíte, že tomu tak je?
- Z předchozích výzkumů uskutečněných v klasických věznicích vyplývá, že hlavním indikátorem moci ve vězeňském prostředí je fyzická síla, ekonomický kapitál a schopnost psychologické manipulace. Je tomu tak i v Otevřené věznici? Proč si myslíte, že tomu tak je?
- Co člověk musí udělat, aby byl na vrcholu hierarchie a jak se naopak chová člověk, který je na spodku? Jaké výhody zde má ten, kdo je postaven v hierarchii výše? Jak se chová k těm, kdo jsou pod ním? V čem je to odlišné od uzavřených věznic?
- Hraje v postavení vězně roli i to, jaký trestný čin člověk spáchal a jeho vězeňská historie? Je zde důležitá také šíře sociálních kontaktů, které má člověk ve vězeňském prostředí?
- Setkal jste se zde s šikanou, vyhrožováním, ponižováním nebo něčím podobným? Je to v Otevřené věznici jiné než v uzavřené? Proč si myslíte, že tomu tak je? Jakým způsobem zde personál šikanu řeší?
- Je zde v Otevřené věznici pozice barákového? Co to obnáší a jaké má výhody? A jak se člověk na pozici barákového dostane?

- Jaké máte vztahy s vězni, se kterými sdílíte domek? Liší se to od vztahů, které jste měl s vězni na cele v uzavřené věznici? Proč?
- Jak to chodí u Vás na baráku? Kdo má například co na starosti, kdo o čem rozhoduje?
- Probíhá zde nějaké obchodování, směna mezi vězni? Jaké statky a služby se ke směně využívají? Liší se to v Otevřené věznici od uzavřených? Proč?
- Jsou zde vězni, kteří se situují do pozice ženy? Pokud ano, jaké vlastnosti mají? Jakou pozici mají ve vězeňské hierarchii?
- Dochází zde k sexu mezi vězni? K dobrovolnému i nedobrovolnému? Proč tomu tak je? Pokud zde dochází k sexu, jsou muži, kteří ho praktikují označováni za homosexuály? Liší se to zde od uzavřených věznic? Pokud ano, z jakého důvodu?
- Je zde v Otevřené věznici tatér? Má mezi vězni nějakou zvláštní pozici?
- Necháávají si zde vězni dělat nějaké modifikace (úpravy) těla, například tetování? Jaký to má zde význam?
- Jak byste popsal vztah mezi vězni a zaměstnanci věznice? Jsou jiné než v klasických věznicích? Proč tomu tak je?

Doplňující otázky

- Cvičíte? Pokud ano, tak proč?
- Stává se, že frajer poskytne ochranu konině výměnou za nějaké služby?
- Fungují zde úroky (mezi vězni)?
- Navazují zde vězni partnerské vztahy? Proč?
- Mohl byste mi říct něco k vězeňskému kodexu (prison code)? Je jiný v Otevřené věznici? Proč?
- Navázal jste s někým zde v Otevřené věznici přátelství? Liší se přátelství v Otevřených věznicích od klasických věznic? Proč?

TOPIC GUIDE

Základní informace

- Jaká je Vaše pracovní pozice?
- Jak dlouho pracujete v Otevřené věznici?
- Pracoval jste i v jiných věznicích?
 - (pokud ano) V jaké věznici jste ještě pracoval? Jakou jste tam měl pozici?

Prostředí

- Liší se Otevřená věznice od těch klasických? Pokud ano, v čem?
- Jak vypadá časový rozvrh dne odsouzených? Liší se od ČRD v klasických věznicích?
- Jaké práce zde mohou vězni dělat? Jsou zde práce i mimo věznici?
- Jaké programy Otevřená věznice nabízí (např. se zvířaty)? Jak tyto programy hodnotíte? Vnímáte je jako přínosné?

Hierarchie

- Podle výzkumů je hierarchie českých věznic sestavena takto: král, šašek a konina (frajeři, čekatelé a koniny). Je tomu tak i zde nebo je zde jiné uspořádání? Proč si myslíte, že tomu tak je?
- Když přijde nový vězeň do Otevřené věznice, testují ho ostatní vězni? Musí projít nějakou zkouškou? Jak se příchod nového vězně do Otevřené věznice liší od příchodu do uzavřené? Proč si myslíte, že tomu tak je?
- Z předchozích výzkumů uskutečněných v klasických věznicích vyplývá, že hlavním indikátorem moci ve vězeňském prostředí je fyzická síla, ekonomický kapitál a schopnost psychologické manipulace. Je tomu tak i zde? Proč si myslíte, že tomu tak je? Pokud je to jinak, tak z jakého důvodu?
- Co člověk musí udělat, aby byl na vrcholu hierarchie a jak se naopak chová člověk, který je na spodku? Jaké výhody zde má ten, kdo je postaven v hierarchii výše? Jak se chová k těm, kdo jsou pod ním? V čem je to odlišné od uzavřených věznic?
- Hraje v postavení vězně roli i to, jaký trestný čin člověk spáchal a jeho vězeňská historie? Je zde důležitá také šíře sociálních kontaktů, které má člověk ve vězeňském prostředí?
- Jak zaměstnanci Otevřené věznice přispívají k tomu, aby zabránili vzniku hierarchie?
- Setkal jste se zde ve věznici s šikanou, vyhrožováním, ponižováním nebo něčím podobným (mezi vězni)? Je to v Otevřené věznici jiné než v uzavřené? Proč si myslíte, že tomu tak je? Jakým způsobem zde personál šikanu řeší?
- Je zde pozice barákového? Co to obnáší a jaké má výhody? A jak se člověk na pozici barákového dostane?

- Jak hodnotíte vztahy mezi vězni, kteří spolu sdílí domek? Liší se to od vztahů, které mezi sebou mají vězni na cele v uzavřené věznici? Proč?
- Probíhá zde nějaké obchodování, směna mezi vězni? Jaké statky a služby se ke směně využívají? Liší se to v Otevřené věznici od uzavřených? Pokud ano, z jakého důvodu?
- Jsou zde vězni, kteří se situují do pozice ženy? Pokud ano, jaké vlastnosti mají? Jakou pozici mají ve vězeňské hierarchii?
- Dochází zde k sexu mezi vězni? K dobrovolnému i nedobrovolnému? Proč tomu tak je? Pokud zde dochází k sexu, jsou muži, kteří ho praktikují považováni za homosexuály? Liší se to zde od uzavřených věznic? Pokud ano, z jakého důvodu?
- Je zde v Otevřené věznici tatér? Má mezi vězni nějakou zvláštní pozici?
- Nechávají si zde vězni dělat nějaké modifikace těla, například tetování? Jaký to má zde význam?
- Jak byste popsal vztah mezi vězni a zaměstnanci věznice? Jsou jiné než v klasických věznicích? Proč tomu tak je?